

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Gabrielė Kutelytė

Literatūros antropologijos ir kultūros studijų programa

**Religinė tremties įveika Adelės Dirsytės laiškuose ir
maldose**

Magistro darbas

Darbo vadovė dr. Dalia Čiočytė

Ginti leidžiama _____

20__ m. gegužės __ d.

Vilnius, 2020

Anotacija

Gabrielė Kutelytė, *Religinė tremties įveika Adelės Dirsytės laiškuose ir maldose*. Magistro darbas, vadovė doc. Dr. Dalia Čiočytė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2020, 58 p.

Raktažodžiai: Adelė Dirsytė, religija, tremtis, logoterapija, Stasys Yla, laišakai, maldos.

Šiame rašto darbe, pasitelkiant literatūros teologijos teoriją ir taikant teksto analizės bei logoterapijos metodinę prieigą, analizuojami ateitininkės, pedagogės, tremtinės, pasaulyje paplitusio maldyno „Marija, gelbėk mus“ autorės Adelės Dirsytės (1909-1955) laišakai ir maldos. Literatūros teologija leidžia laiškų ir maldų nurodomą egzistencinę patirtį interpretuoti kaip vadinamąją *patirties teologiją*, kurios kūrėju laikomas subjektas, atitinkantis tikėjimo, tikėjimo refleksijos ir jos eksteriorizavimo sąlygas. Laiškuose ir maldose atsiskleidžia dvasinės estetikos, teopoetikos aspektai, leidžiantys tremtį traktuoti kaip terpę rasti transcendencijai, dvasios ūgties, eschatologinės patirties interpretavimo vieta. Logoterapijos požiūriu toks tremties suvokimas parodo Dirsytės nuostatos vertybių tvirtumą rinktis kančią ir suvokti ją kaip metafizinės valios ir prasmės išsipildymo rezultata. Šis tyrimas A. Dirsytės tekstus parodo greta Stasio Ylos maldų ir išryškina abiejų XX a. totalitarinių režimų sąšaukas: nacizmo ir rusų komunizmo bei turi autentiškos literatūrinės, poetinės vertės.

Anotation

Religious Overcoming of exile in Adele's Dirsytė's letters and prayers. Master thesis, lecturer, Assoc. Prof. Dalia Čiočytė, Vilnius university, faculty of philologia, 2020, 58 p.

Key words: Adelė Dirsytė, religion, exile, logotherapy, Stasys Yla, letters, prayers.

This paper job analyses the letters and prayers of Adele Dirsytė (1909-1955), pedagogue, exile and one of the world-famous prayer "Mary, save us" author. Literary theology allows the interpretation of existential experience which reveals in letters and prayers as so-called experiential theology, where the creator of which is considered to be an entity that meets the conditions of faith, reflection on faith, and its externalization. The letters and prayers reveal aspects of spiritual aesthetics, theopoetics, which allow deportation to be treated as a medium for transcendence, a place of spiritual growth, a place of interpretation of eschatological experience. From the point of view of logotherapy, this perception of deportation shows the strength of Dirsytė's values of choosing suffering and perceiving it as the result of the fulfillment of metaphysical will and meaning. This study shows the texts of A. Dirsytė next to the prayers of Stasys Yla and highlights both the twentieth century. the vocations of totalitarian regimes: Nazism and Russian Communism and has authentic literary, poetic values.

Turinys

Įvadas	5
1. Literatūros teologijos aspektai ir sąsajos su logoterapija	8
1.1. Teologijos topikos literatūroje	8
1.2. Logoterapijos kiltys psichoanalizės ir religijos kontekste.	14
1.3. Logoterapijos sąvokos ir metodika	18
2. Adelės Dirsytės laiškų kontekstas ir turinys	21
2.1. Religinė patirtis laiškuose: dvasinė estetika	25
2.2. Adelė Dirsytė – logoterapijos praktikė	32
3. Dviejų režimų sąšaukos: Adelės Dirsytės ir Stasio Ylos maldos	36
3.1. Stasio Ylos veiklos kultūrinis kontekstas	36
3.1. Stasys Yla. Štuthofinių maldų teodicėjinė refleksija	38
3.2. A. Dirsytės maldos	44
3.3. Ylos ir Dirsytės maldų lyginamoji analizė	46
Išvados	50
Literatūra	52
Santrauka	55
Summary	57

Įvadas

Adelė Dirsytė (1909-1955) – ateitininkė, pedagogė, tremtinė, žymiausias jos kūrinys – maldaknygė *Marija, gelbėk mus*, parašyta Sibire, išversta į 14 kalbų ir išleista daugiatūkstantiniais tiražais. Taip pat publikuoti autorės laišakai, kurie kaip ir maldos nebuvo plačiau tyrinėti. Tremtyje A. Dirsytė patyrė žiaurius kankinimus ir ten mirė. Bažnyčios martirologe (kankinių sąrašė) įrašyta kaip kankinė, 2000 m. pradėta beatifikacijos byla.

1940 m. birželį A. Dirsytė su pertraukomis įgijo VDU (tuometiniame Lietuvos universitete) Teologijos fakulteto diplomą ir iki suėmimo dirbo mokytoja, Vilniuje dėstė vokiečių kalbą suaugusiems, įsitraukė į ateitininkų veiklą, krikščionybės šviesoje ugde jaunas gimnazijos mergaites. 1946 m. buvo ištremta kaip politinė kalinė į atokiausius Sibiro kraštus, užpoliarę, tiesti geležinkelio, atlikti kitus sudėtingus fizinius darbus. Pretekstas: 1938 m. žurnale *Moteris* išspausdintas straipsnis „Motina, komunizmas ir kova su juo“, kuriame A. Dirsytė teigia: „Komunizmas – religijos gudrus priešas. Jis rauna su šaknimis bet kokią religiją. Komunistui gyvenimas tik žemėj, jis visiems kalba apie rojaus įkūrimą. Dangus, siela – jiems beprotystė, pasaka.“¹ Šis ir kiti panašaus pobūdžio straipsniai, dalyvavimas ateitininkų veikloje A. Dirsytės tardymo protokoluose ir teismo nuosprendyje retušuojami okupacinio rusų komunizmo kalba, pavyzdžiui: „Ligi suėmimo dienos vykdė aktyvią antisovietinę veiklą, platino kontrrevoliucinius atsišaukimus, verbavo naujus narius, slapta skaitė antisovietinio turinio paskaitas ir pranešimus, palaikė ryšius su ginkluotomis kontrrevoliucinėmis gaujomis ir aprūpindavo tas gaujas medikamentais ir raštinės reikmenimis.“²

Lageryje A. Dirsytė atsiskleidžia kaip subtili pedagogė, kviečianti nepasiduoti materializmui, kūniškumui, su pedagoginiu savikritiškumu išryškindama asmenišką, asmenybinę poziciją svarbą: „Jaučiu, kiek brangaus laiko bereikšmiai nutekėjo, kaip mažai išlavinta mano akis, ausis, proto ir jausmų galios; jaučiu, kiek daug gaisau dėl kitų nuomonių, dėl nepasisekimų, dėl nedrąsos...“ Laiškuose dažnai pasirašoma „Iš Vilniaus mokytoja“, „Vaikų draugė AD“, susirašinėjimuose su artimaisiais nuosekliai laikomasi dorovinių nuostatų, skatinama nepasiduoti okupantų valdžiai Lietuvoje, ugdyti stiprias asmenybes: „Kvieskime visą mūsų moksleiviją. Ne tiek patys asmeniškai darykime, kiek

¹Ten pat, p. 75.

²Ten pat, p. 315.

raginkime jauniausiuosius, duokime jiems minčių. Jų atsiras: lektūroje, pedagogikoje, pasikalbėjimuos, tik neapleiskime progų.“³ Lageryje ji nuolat stiprino jaunų merginų tikėjimą, mokė jas elementarių pagrindų, pati mokėsi rusų kalbos, kad galėtų lengviau susisiekti su giminaičiais, nepaisant jų ištikusių nuolatinių kankinimų, nuolat ieškojo savo gyvenimo prasmės ir ragino kitus tai daryti.

Didelę įtaką religiniam-pedagoginiam Dirsytės auklėjimui turėjo tuometė aplinka, kurioje ji studijavo. Lietuvos universitete, teologijos-filosofijos fakultete jai dėstė Vincas Mykolaitis-Putinas, Jonas Mačiulis-Maironis, Juozas Eretas, Stasys Šalkauskis, Mečislavas Reinys, aktyvus dalyvavimas ateitininkų veikloje supažindino ir su kun. Alfonsu Lipniūnu. Tiek Adelės Dirsytės, tiek kun. M. Reinio ir A. Lipniūno gyvenimai baigėsi nelaisvėje. Dirsytė mirė išsekusi nuo kankinimų 1955 m. Chabarovske, Reinys – 1953 m. kalėjime Vladimire, abu Rusijoje, o Lipniūnas Štuthofio koncentracijos stovykloje 1945 m. Lenkijoje. Lipniūnas ir Stasys Yla, taip pat kunigas, buvo pažįstami Štuthofe, Yla rašo maldas ir atokiau nuo pašalinių akių esančiuose gaisrininkų garažuose veda mišias, kuriose reisykiais dalyvauja ir Balys Sruoga, kartą Ylai padėkojęs ir prasitaręs, kad Ylos maldos artimos poezijai. Todėl šiame darbe atsiveria religinių patirčių ir tremties įveikos sovietų ir nacių lageriuose kalėjusių intelektualų laikysenos lyginimo galimybė.

Šaltiniai. Tyrime analizuojami Mindaugo Bloznelio (*Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*,) surinkti ir publikuoti Adelės Dirsytės laišakai, turintys išsamius komentarus bei Stasio Ylos atsiminimai ir Štuthofio maldos.

Darbo aktualumas. Adelės Dirsytės tremties laikotarpio tekstai, ligšiol netyrinėti, yra svarbus literatūrologinis šaltinis: jie turi literatūrinės vertės. Be to, šis tyrimas A. Dirsytės tekstus parodo greta Stasio Ylos maldų (tyrinėtų dr. Gedimino Mikelaičio) ir išryškina abiejų XX a. totalitarinių režimų sąsąukas: nacizmo ir rusų komunizmo.

Tyrimo metodologija. Darbe pasitelkiama literatūros teologijos teorinė prieiga, taikomi klasikiniai teksto analizės ir interpretacijos metodai bei psichologinis logoterapijos metodas (Viktor Frankl).

Darbo objektas. Adelės Dirsytės laišakai ir maldos atskleidžia sudėtingą tremties kasdienybę, ženklina žiaurių politinių realijų – totalitarinio okupanto agresijos, – ir žmogaus pastangas nepasiduoti destrukcijos pasauliui. Šio darbo **tikslas** yra pažvelgti į Adelės Dirsytės tremtyje parašytus tekstus teoriniu literatūros teologijos žvilgsniu, kuris leidžia laiškų ir maldų nurodomą egzistencinę patirtį interpretuoti kaip vadinamąją

³ Adelė Dirsytė, *Jūs manieji*, Kaunas: Atmintis, 2000, p. 37, 12 l.

patirties teologija, kurios kūrėju laikomas subjektas, atitinkantis tris sąlygas (tikėjimas, tikėjimo refleksija ir jos eksteriorizavimas)⁴.

Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Pristatyti teologinę literatūros metodologijos perspektyvą, aptarti logoterapijos metodą ir jos sąvokas.

2. Ištirti egzistencinės patirties religinės tremties įveikos raiškos aspektus.

3. Išanalizuoti Adelės Dirsytės laiškų ir maldų poetiką greta Stasio Ylos maldų, atskleisti panašumus/skirtumus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir tiriamoji. Teorinėje dalyje pristatoma literatūros teologijos perspektyva ir darbe aktualūs teologijos, eschatologijos, teopoetikos aspektai. Taip pat pristatomas logoterapijos metodas, sąvokos, skirtumai nuo psichoanalizės. Tiriamojoje dalyje apžvelgiamas istorinis Dirsytės tekstų kontekstas, amžininkų požiūris į tremtį, šiandienė istoriografija. Pateikiama laiškų, egzistencinės analizės tekstų refleksija ir interpretacija. Atskira pastraipa skirta Stasio Ylos maldose pastebimos modernizacijos poetinei raiškai, pristatoma Dirsytės aksiologinė moralės, dorovės ženklinama tautinė maldų programa, poetinės variacijos, lyginami abiejų autorių tekstų adresatai. Pateikiamos apibendrintos religinės tremties įveiką atskleidžiančios išvados.

⁴ Dermot A. Lane, *The Experience of God: An Invitation to Do Theology*, New York: Paulist, 1981 m., 162–163.

1. Literatūros teologijos aspektai ir sąsajos su logoterapija

1.1. Teologijos topikos literatūroje

Adelės Dirsytės tekstuose akivaizdi religinės patirties raiška, kuri teoriniu požiūriu artimiausia literatūros teologijos laukui. Turėdama teologinį ir kalbinį išsilavinimą autorė sąmoningai krikščioniškojo matmens įtraukimą siejo ne tik su kasdiene tikėjimo praktika, bet ir kūryba, literatūra, kultūrine veikla. Apie literatūros teologiją leidžia kalbėti ir maldos žanras, tremtyje įgaunantis ypatingą metaforinio mąstymo, kultūrinės, estetinės, dvasinės patirties formas tiek Dirsytės, tiek Ylos poetikoje. Religinės patirties aspektui nusakyti tinkama filosofo Gianni Vattimo mintis: „Dažnai sakoma, jog religinė patirtis esanti egzodo patirtis; o jei jau kalbama apie egzodą, tai jis, matyt, yra išvykimas į sugrįžimo kelionę.“⁵ Būtent tremtyje Dirsytės tikėjimo patirtis, prasmės klausimas įgauna tikrumo, katafatinės teologijos sampratos bruožų, kai per įvairius pasaulio reiškinius galima pažinti ar priartėti prie metafizikos bei sąmoningai priimti egzistencinius iššūkius.

Šiuolaikinės teologijos interesų sritis apima ne tik religijos ir teologijos šaltinių (Biblijos ir Bažnyčios Tradicijos) tyrimus, ne tik fundamentines ir istorines teologijos šakas, tačiau domisi ir Apreiškimo dalyvavimu žmogaus gyvenime, egzistencinėje patirtyje, tai ypač aktualu šiam darbui. Teologija plečia savo šaltinių sferą, įtraukdama visą žmogiškąją kūrybą: „Vatikano II Susirinkimas „pasaulį“, t.y. kultūrą, meną ir visą žmogiškąją kūrybą, – laiko svarbiais šiuolaikinės teologijos šaltiniais. Šiuolaikiniai teologai (Gisbert Kranz, Johan Baptist Metz ir kt.) *locus theologicus* laiko ir literatūrą, ją įtraukdami į teologinės topikos sistemas.“⁶ Kitaip tariant, teologijai svarbi žmogiškoji reakcija į biblinį Apreiškimą, evangelines tiesas. Literatūrologė D. Čiočytė, aptardama literatūros ir teologijos dialogo problemą išskiria tai, kad „XX a. kultūroje literatūros santykis su krikščionybe jau nebėra savaimė suprantamas ir todėl yra reikalingas sąmoningos refleksijos“⁷ Todėl literatūrologas turėtų ugdyti teologinių išvalgų nuovoką. Literatūros teologijai svarbiausia brėžti ribas tarp pseudoteologijos, „teologinių nuomonių“⁸, kurios yra ne mokslinio diskurso objektas ir nesusijęs su literatūroje besireiškiančių teologinių įvaizdžių aiškinimu, taip pat svarbu nenukrypti į teologinį

⁵ Citata iš: Vattimo G. Pėdsakų pėdsakais. In: Derrida J., Vattimo G. Religija, V.: Baltos lankos, 2000, p. 92.

⁶ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 60.

⁷ *Ibid.*, p. 14.

⁸ *Ibid.*, p. 15.

diskursą, kur literatūra taptų Šv. Rašto aiškinimo tarnaitė, todėl verta apsibrėžti šio darbo teologijos ir literatūros lauką, sąvokas.

Literatūros teologijai, kaip besiformuojančiai tarpdisciplininei teorijai, esmiškas kristocentrinis jos pobūdis, literatūroje – tokio Kristaus vaizdavimo problematika: esantis ir nesantis, slėpingas ir neatrastas, dialoguojantis ir tylintis; dievoieška literatūroje siejama su gyvenimo prasmės klausimo išsprendimu, savęs atradimu: „Juk jeigu, kaip teigia teologija, žmogus sukurtas pagal Dievo paveikslą, tai ryškiausiai šis paveikslas matyti Kristuje. Todėl ieškodami Kristaus žmogus galiausiai ieško patsai savęs.“⁹ Įdomiu reiškiniu literatūroje yra tapęs krikščionybės inkultūracijos procesas, kai krikščioniškieji vaizdiniai įgauna etninės tapatybės raiškos būdą (žr. skyriuje 3.1.). Vienas ryškiausių inkultūracijos pavyzdžių – Rūpintojėlio, lietuviško Dievo įvaizdžio moduliacijos literatūroje.

Be Kristaus vaizdavimo literatūroje, šiam darbui svarbūs šie teologinės topikos literatūroje aspektai: *eschatologija*, *teodicėja* ir *teopoetika*. Teologiniame diskurse eschatologija apibrėžiama kaip mokymasis apie paskutiniuosius dalykus, kurie apima pomirtinę žmogaus būseną ir pasaulio atsinaujinimą Kristuje.¹⁰ Į paskutiniųjų dalykų sampratą įtraukiamas procesas tikslo link (gr. *telos*), pats tikslas kaip pilnatvės atradimas (gr. *peras*) ir išsipildymas Kristaus atėjimo metu. Žvelgiant iš šių dienų katalikų tikybos refleksijos, eschatologija nebėra statiškas kalbėjimas apie pomirtinį pasaulį, priešingai, ieškoma anapusių ženklių šiandienoje, intensyviai priartėjama prie kasdienybės Kristaus pasaulio atnaujinimo perspektyvoje atveriant anapusių dabarčiai. Eschatologija skiriama į kolektyvinę (žmonijos išganymas Paskutiniojo tesimo metu) ir individualią (asmeninis santykis su Dievu). Svarbu tai, kad ne tik Kūrėjas rezonuoja per žmogų, bet ir patys individai prisideda prie pačių savęs ir kito tobulėjimo. Eschatologijos areale: šeimos, artimųjų santykiai, bendruomeninis tautos ryšys su istoriniu laikotarpiu (kultūra, politika), meilės, krikščioniškosios etikos ir moralės, dvasinių vertybių laikymasis, pažiūrų hermeneutika, aksiologinis sielos ir kūno ugdymas, bendruomeninio tobulumo siekis.¹¹ Literatūroje eschatologija įgauna praktinį atspalvį – veikėjai jaučiasi priklausomi nuo aukštesnių jėgų, sąlygojami savo silpnumo, negebėjimo tarnauti dvasiniams idealams. Metafizinių atramų paieškos, tobulėjimo, saviugdos, meilės artimui, egoistiškų poreikių

⁹ *Ibid.*, p. 168.

¹⁰ Česlovas Kavaliauskas, *Eschatologija žmogui ir pasauliui*, Vilnius: „Edukologija“, 2011, p. 20.

¹¹ Arvydas Ramonas, *Krikščioniškoji eschatologija: doktrina apie mirtį ir paskutiniuosius dalykus*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2016, p. 19.

atsižadėjimo temos tampa literatūriniais siužetais. Tokių pavyzdžių galima rasti Šatrijos Raganos, Maironio, Adomo Mickevičiaus, Antano Baranausko, Vinco Kudirkos ir kitų lietuvių autorių kūryboje. Literatūra apsvarsto mirties, žmogaus ir Dievo susitikimo (ne)galimumą, pilnatvės klausimus, taip pat galima suvokti kaip naujo gyvenimo pradžia ir kūniškojo gyvenimo pabaiga.

Teodicėja – viena sudėtingiausių ir spektriškiausių problemų tiek teologijoje, tiek literatūroje, tiek filosofijoje kalbanti apie Dievo ir blogio sampratų koreliaciją. Tai susiję su religinio mąstymo logika tikėti Dievu nesiejant jo su blogio egzistavimu, kančios šaltiniu. Esminis klausimas, kodėl Dievas, būdamas meilės ir gėrio subjektu leidžia žmogui kentėti – tokia prieštara atidengia sudėtingo, nebanalaus blogio problemą, egzistencijoje besireiškiančia užgriuvusios neteisybės ir žmogaus atžvilgiu tylinčio Dievo patirtimi. Tai yra filosofijos mintijimo apie pasaulyje esančio blogio steigtis ir sąsajas su Dievo egzistavimu, krikščionybėje teodicėja reflektuojama per autentišką aš – Tu santykio optiką. Šiam darbui aktualus transcendencijos slėpiningumo aiškinimas, kad Dievas yra *paslaptis visais atžvilgiais*¹² ir žmogaus žiūra įmatyti dvipusę pasaulio sąrangą bevaisė, klaidinanti.

Kita teodicėjos trajektorija yra susijusi su kančia, kuri suvokiama kaip patirties gilėjimo momentas (V. Franklis), o išstinkantis blogis yra išbandymo terpė, moralinio tobulėjimo sąlyga. Toks patirtinis blogio iššūkis leidžia žmogui sugrįžti prie gėrio, o kartu sukuria distanciją transcendencijos kreipimuisi – blogio išstiktis siūlo rinktis gėrį. Iš esmės žmogus, tuokart Rojuje nepakluses Kūrėjui ir tarnaudamas savo valiai, savajam „aš“ nutolo nuo gėrio, o kartu ir nuo Dieviškojo plano, ir tapo pasmerktas galutinei pražūčiai: „Nuo tos akimirkos, kai kūrinys suvokia egzistuojant Dievą kaip Dievą ir save – kaip save, jam atsiveria siaubinga alternatyva pasirinkti centru arba save, arba Dievą.“¹³

Kančios problematiką krikščionišku požiūriu tyrinėjęs C. S. Lewis išskiria tris kančios pakopas, pirmoji apibūdinama taip: „[...] kančia, kaip Dievo garsiakalbis, yra baisus instrumentas: jis gali paskatinti galutiniam sukilimui, už kurį nebus atgailaujama. Blogam žmogui ji suteikia vienintelę jam prieinamą galimybę pasitaisyti.“¹⁴, tokia Dievo *rizika* pasiteisina, jei kančia suvokiama kaip dovana, kuri atveria akis, naikina žmogiškąją aklumą.; Antras kančios laiptelis – klaidingas suvokimas, kad žmogaus gyvenimas priklauso tik jam:

Mes galvojame apie Dievą taip pat kaip Pilotas apie savo parašiotą: žino, kad jis yra nelaimės atvejui, bet tikisi, kad taip ir neteks juo pasinaudoti“. O juk Dievas, kuris

¹² Žr. Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 103-108.

¹³ Clive Staples Lewis, *Kančios problema*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 74.

¹⁴ *Ibid.*, p. 94.

mus sukūrė, žino, kad mūsų laimė yra Jame. Ir vis tiek mes tol jos Jame neieškome, kol Jis nepalieka mums jokios kitos vietos, kur dar galėtume ieškoti. Kol tai, ką vadiname „savo gyvenimu“, teka maloniai, mes jo nepašvėsime Jam. Tai ką dar gali mūsų interesams daryti Dievas, jei ne atimti iš mūsų tikėtiną klaidingos laimės šaltinį? Būtent čia, kur iš pirmo žvilgsnio Dievo apvaizda atrodo žiauriausia, iš tikrųjų Dievo nuolankumas ir Jo pasirengimas nužengti iš aukštybių nusipelno didžiausių pagyrų.¹⁵

Trečiasis laiptelis kančios gradacijoje yra „kurinio gražinimas prie Dievo“. Anot Lewis visiškas savojo „aš“ atsisakymas ir pasiaukojimas Dievui taip pat yra kančia, nes reikalaujama visiško klusnumo ir norų bei troškimų atsižadėjimo, tai kas patinka, prasilenkia su atsidavimu. Autorius primena Šv. Rašte esantį Abraomo išbandymą sakydamas, kad Dievas žinojo, kad taip nutiks, kad sustabdys sūnaus paaukojimą, tačiau reflektuodamas Augustiną, Lewis supranta, kad nesvarbu, ką Dievas žinojo, esminga yra tai, ar savo paklusimą suprato pats Abraomas. „Kartais kančia sudrebina apgaulingą kūrinio saviklio, tačiau aukščiausio „išbandymo“ ar „aukos“ būdu išmoko kitos saviklios, kur iš tiesų turėtų jam priklausyti [...]“, ir tik tada, kai išsilaisvinama iš izoliuotos „aš“ prigimties, žmogaus valia atsiveria kūrybiškumui einančiam iš Dievo. Žmogus, vedinas troškimų, tarnauja kūnui, o kai atsiveria Dievui, atsiveria tikrajai savasčiai ir veikia išvien su Kūrėju. Tokioje bendradarbystėje žmogus įgalus šalinti kančios priežastis. Čia neišvengiamai veikia laisvos valios opcija, kurios sprendimai priklauso nuo individo moralinės padėties ir tikėjimo intensyvumo. Koncentracijos stovyklų, katastrofinių nuojautų kontekste tikėjimas Dievo gerumu atsisuka į žmogų kaip blogio šaltinį, todėl blogis negali būti paaiškinamas banaliai. Apskritai teodicėja sudėtingas, daugiaplanis reiškinyss iki galo nepateikiantis visų atsakymų, tačiau aktyviai stimuliuojantis meninį mąstymą ir įvairiai varijuojamas literatūroje per laisvos valios, maišto prieš Dievą ar religinio skundo, priekaišto figūromis.

Tokie tekstai, turintys religinio mąstymo ypatybių, pasižymi savita poetika arba *teopoetika*. Dievo Žodis – Tiesos institucija, malonės mediatorius, turintis kerigminę, stilistinę funkciją: „Teologiniu požiūriu Dievo žodžio „turinys“ yra pats Dievas kūrybinio ir išganančio apsireiškimo akte. Mąstant antropologiškai, Dievo žodis yra ten, kur atsiranda lemianti, nukreipianti, išganinga žodiškos tikrovės jėga.“¹⁶ Teopoetika yra specifinis kalbos raiškos būdas ribinėje žmogaus situacijoje susidūrus su transcendencija. Tai didžiojo pasakojimo punktyro išnirimas, turintis išpažinimo, liudijimo elementų: „Tikėjimo akto metu patiriamas šaukimas į išganymą, kurį galima papasakoti. Teologiniu

¹⁵ *Ibid.*, p. 96.

¹⁶ Gediminas Mikelaitys, *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p.67.

požiūriu pasakojime ieškoma liudijimo, kuriuo liudijantysis kreipiasi į klausytojo egzistenciją.¹⁷ Įdomu tai, kad „Tikėjimo kalba nukreipta į transcendenciją, kurios pati kalba negali aprėpti, taigi nutyla. Tad transcendentinė kalbos eiga reiškia paradoksaliu kalbėjimu bei egzistenciniais paradoksais.“¹⁸ Ne ką mažiau problemiška ir paradoksali religinės patirties interpretacija – tylinti, nenusakoma religinė patirtis, raginama pojūčių ir intelekto, negali nekalbėti – tikėjimo tiesų išgyvenimas ir išpažinimas ypatingoje ribinėje tikėjimo liudijimo gyvybės kaina situacijoje Adelės Dirsytės tekstuose pačios autorės suvokiamas kaip būtinas ir kuriamas menine, individualizuota, poetinių tropų varijuojama kalba ir suteikia egzistencinės patirties literatūrologinę perspektyvą.

Tylos šventumo, slėpiningo neprakalbamumo pusę eilėraštyje taikliai yra nusakiusi prof. Viktorija Daujotytė, tyla – teksto anapusbė, *kažkas* neišreikšta verbaliai: „Jei nebūtų kažko neišreiškiamo, lyrikos genezėje trūktų itin svarbios grandies. Kažkas neišreiškia yra taro tylėjimo ir kalbėjimo, svyruoja, plevena tarp to ir ano.“¹⁹ Literatūros teologijoje didelė reikšmė skiriama poetikai, ypač metaforos aiškinimui: metaforinis mąstymas ambivalentiškai išryškina ir nurodomą slėpinį, ir jo nepasiekiamumą²⁰ Taigi tiek teologija, tiek literatūra, orientuota į galutinį esmės nepasakomumą ir nuolatinę pastangą tai padaryti. Ieškodami jų panašumų, galime galvoti apie šiuolaikinės literatūros realiatyvų pobūdį. Literatūros tekstai nėra priklausomi, pririšti ar įpareigoti sekti teologijos dogmoms, literatūra atvira teologinių tekstų, šventraščių transformacijai, imitacijai ar dekonstrukcijai ir iš to kylantiems paradoksams, literatūros teologijos objektu tampa ne tik teigiamas, aiškiai išreikštas tikėjimo angažavimas tekste, turintis akivaizdžių nuorodų, bet ir (ar kaip tik toks) religinis mąstymas su minuso ženklu, neretai paslėptas, turintis kibirkščiuojančios įtampos ontologiniame žmogaus ir Dievo susitikime, kai egzistencinė patirtis neapčiuopia transcendencijos arba tokios pastangos nueina veltui. Literatūra, turinti religinio mąstymo ypatybių, nuspalvinta ne tik metaforine kalba ar Kristaus asmens įkurdinimu meninės kalbos formomis: simbolinėmis, alegorinėmis, stilistinėmis priemonėmis, bet ir nuolat regeneruojanti, laisva, išplečianti, papildanti arba griauanti jau esamas interpretacijas.

Be teopoetikos ypatybių šiam darbui tinkam teologinės raiškos literatūroje variantai: pasaulio pažinimo būdas kalboje; patirties liudijimas; literatūra kaip terpė/būsena tikėjimo

¹⁷ *Ibid.*, p. 68.

¹⁸ *Ibid.*, p.68.

¹⁹ Viktorija Daujotytė, *Mažoji lyrikos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 160-161.

²⁰ *Ibid.*, p. 68.

atsakui rastis.²¹ Pirmuoju atveju literatūros tekstuose aiškinama tiesos prigimtis, taip pat slėpiningumo matmens pasirodymas. Meno, estetikos išgyvenimas siejamas su tikėjimo išgyvenimu, veikėjų egzistencinėse patirtyse išryškėja atvertumas transcendencijai ir metafizinis Dievo veikimas. Antruoju atveju tikėjimo patirties liudijimas ne tiesiogiai teigia Dievo veikimą egzistencijoje, o „formuoja religinį iššūkį“²², kurio fone – metafizinių atramų ieškanti žmogaus prigimtis. Trečiuoju atveju katarsio sąvoka apibrėžia literatūros poveikį skaitytojui: literatūra provokuoja skaitytojo atvirumą tikėjimui arba sąmoningą netikėjimo refleksiją. Taigi, metodologinis literatūros teologijos principas, religinio mąstymo elementai kalboje suvokiami ne paviršutiniškai nurodant šaltinius ir poetinio vaizdo kiltis, priešingai, suvokiant, kad teologija veikia gilesnėse teksto struktūrose ir negali būti traktuojama kaip argumentai teologinėms tezėms paremti. Čia tarpusavyje koreliuoja subjektyvumas, atradimo nuostaba ir meninio vaizdo principai.²³ „Tad literatūra įgauna teologinės reikšmės būtent *kaip literatūra* apie egzistencinę transcendencijos patirtį kalbėdama kaskart kuriama poetinių tropų kalba.“²⁴

Kiek tolimesnė literatūros teologijos paribė – biblinio mito pritaikymas XX a. Lietuvos okupacijos istorijoje. Galima kalbėti ir apie krikščioniškosios teologijos vaizdinių radikalų schematinį perkėlimą į komunizmo ideologijos kūrimo procesą. Viena vertus, ši ideologija, savo turiniu visiškai priešinga religijai, iš žmogaus siekė pašalinti transcendentinį matmenį, bet kokią metafizinę žmogaus prasmės paieškos iliuziją, laisvę, kartu ir sąžinę: apgaulė, melas ir žiaurumas tapo kasdienybės konstanta. Kita vertus, mitiniu požiūriu ji atliepia eshatologinį, teleologinį Biblijos pobūdį. Literatūrologas Regimantas Tamošaitis yra taikliai nusakęs šio mito realizaciją politinėje-ideologinėje sistemoje:

Biblinį naratyvą, jo mitą perėmė politinės Naujųjų laikų jėgos ir pritaikė šio pasaulio reikmėms, tai Karlo Markso politinė ekonominė doktrina, paremta manicheistine gėrio ir blogio kova (religinio sąmoningumo variantas), kurioje žmogus privalo aktyviai dalyvauti. Sovietinė santvarka, ideologija bei valdžia taip pat yra to paties semitinio biblinio diskurso realizavimas, nuo abstrakčios ideologijos pereinantis prie konkretaus politinio praktinio veiksmo. Taip mitas ir teorija tampa ritualu ir praktika, t. y. socialine inžinerija, kurios svarbiausias įrankis, savaime suprantama, yra kalba, nutaikyta į žmogaus sąmonę. Fizinis teroras šiuo požiūriu yra tik korekcinis rojus žemėje, komunizmo kūrimo elementas.²⁵

²¹ *Ibid.*, 62-63

²² *Ibid.*, p. 63.

²³ *Ibid.*, p. 65-66.

²⁴ *Ibid.*, p. 66.

²⁵ Regimantas Tamošaitis, „Intriguojanti ideologinės kontrolės istorija“, *Colloquia*, Nr. 43, 2019, p. 208

Akivaizdu, kad tokie ne tik literatūriniai, poetiniai naratyvai, bet ir politiniai-ideologiniai momentai turi sąsają su religinėmis koncepcijomis, todėl reikalauja įdėmaus analitinio žvilgsnio tiriant ne tik patį mitinį naratyvą, bet ir jo kalbinę raišką, poetiką.

1.2. Logoterapijos kiltys psichoanalizės ir religijos kontekste.

Franklio logoterapija, konkrečiai - egzistencinė analizė, visų pirma kalba apie žmogų kaip apie transcendentalią būtybę, kuriai svarbus ne tik psichologinis, kūniškasis, bet ir dvasinis matmuo. Franklis aptaria psichoanalizės mokslo kismą nuo Sigmundo Freud, kuris į psichoterapijos mokslą įneša objektyvumo, tačiau išskiria ir kritikuoja tai, kad žmogus redukuojamas iki mechaninio daikto, kurį galima pataisyti, žmogaus psichika atomistiškai išskaidoma iki instinktų ir paskirų psichinių reiškinių lygmens, o tai anot autoriaus, veikia destruktiviai: „Žodžiu, psichoanalizė pirma sugriauna vieningą visuminę žmogaus asmenybę, o paskui mojausi rekonstruoti aną asmenybę iš gautų nuolaužų.“²⁶ Todėl psichoanalizės alternatyva siūloma egzistencinė analizė, kuri siejama su laisve ir atsakomybės jausmu. Taigi žmogus, ne tik nėra mechanizuotas savo instinktų ir jų sąveikos konstruktas, bet atsakingos būties savininkas. Atsakomybė už savo būtį suprantama ir įgyjama kaip veiklus atsakas į gyvenimo pateiktus klausimas, psichoterapeutas tik nukreipia žmogų „atsakingos būties link.“²⁷ Žinoma, čia esama ne tik personalinės atsakomybės, bet ir nuo priklausymo tam tikrai situacijai. Franklis teigia esminę psichoanalizės ir egzistencinės analizės skirtį sakydamas, kad „psichoanalizė stengiasi įsisąmoninti, paversti sąmoningais instinktyvius reiškinius, o egzistencinė analizė siekia, kad sąmoningais taptų (tai esminis skirtumas) ne instinktyvūs, o dvasiniai reiškiniai.“²⁸ Franklio teigimu, asmens laisvė yra esminė logoterapijos išsipildymo sąlyga, žmogaus būtis psichonalizės terminais nusakant yra ne genama Id, o apspręsta ir įsisąmoninta Ego lygmenyje.

Kalbėdamas apie nesąmoningumą, kurį, kaip manyta anksčiau, sudaro instinktyvumas, Franklis papildo dar ir tuo, kad yra nesąmoningas dvasingumas, o abu – tiek instinktų, tiek dvasiniai reiškiniai gali sinergiškai būti ir sąmoningi, ir nesąmoningi.²⁹ Čia, remdamasis M. Bossu, Franklis įveda *tikrumo* kriterijų, kuris priklauso nuo

²⁶ Victor E. Frankl, *Nesąmoningas Dievas*, Vilnius: Vaga, 2000, p. 9-11.

²⁷ *Ibid.*, p. 13.

²⁸ *Ibid.*, 14.

²⁹ *Ibid.*, 16.

apsisprendimo, kuriai – dvasinei ar instinktyviajai pusei pritarti, ir šitaip dar kartą įtvirtina, kad egzistencinė būtis yra atsakinga būtis: „Todėl žmogus gali būti visiškai „tikras“ ir tada, kai jis nesąmoningas; antra vertus, jis „tikras“, kai nėra genamas, kai yra atsakingas.“³⁰

Pereidamas nuo psichoanalizės ar vien psichofizinių reiškinių eskalacijos Franklis išskiria pastarosios sąveiką susiedamas ją su dvasine egzistencija ir kalba apie žmogų kaip integralią, kūno, psichofizinių faktinių (psichika, kūnas, fiziologija) bei dvasinių reiškinių visumą. Jis tarsi sukalibruoja asmenybę jos centre patalpindamas dvasinį aktą, kuriam priklauso psichofizinis darinys. Toliau jis kalba apie „gelmių psichologija“, kaip apie analitinį gydymo metodą, kuris atmetė žmogaus dvasingumą ir tyrė grynai psichofizinį darinį be dvasinio centro, ir fiktyviai vadino *tikraja* asmenybe arba gilumine asmenybė³¹. Franklis sako, kad „kalbėdami apie „giluminę asmenybę“ apskritai tegalime turėti omeny tik dvasinę-egzistencinę asmenybę ir jos nesąmoningą gelmę.“³² Tokia dvasinė-egzistencinė asmenybės būtis yra ne tik nesąmoninga, bet ir nereflektuojama, ir neanalizuojama, kadangi susitapatina su veiksmo aktu: „Šia prasme dvasinė egzistencija, taigi tikrasis Ego, Ego „savyje“, nereflektuojama ir todėl apskritai egzistuoja tik per savo apraiškas, tik kaip „atlikties“ tikrovė.“³³ Taigi egzistencija yra nepasiekiamą ir fenomenali. Kaip buvo aptarta prieš tai, Franklis grįžta prie apibendrinimo, kad dvasinę asmenybę (kuri gali būti ir sąmoninga ir nesąmoninga) sudaro giluminė dvasinė asmenybė, kuri yra vienareikšmiškai nesąmoninga tiek gelmėje, tiek viršūnėje. Pavyzdžiu pasitelkiamas sapno sargybinis, atsakingas už pabudimą, kuris pažadina motiną, kai vaikas pradeda neramiai alsuoti, šis sargybinis pats niekada nemiega, nes jaučia, kas vyksta aplinkui: „Žodžiu, instancija, kuri sprendžia, ar kažkas taps sąmoninga, ar ne, veikia nesąmoningai.“³⁴

Nesąmoningas žmogaus dvasingumas glaudžiai susijęs su šiam darbui aktualia religijos tematika. Kritikuodamas Freudą, Franklis priartėja prie sąžinės kaip transcendentalios instancijos, kad esama kažko, kas nėra vien Ego, o anapus jo slypi „transcendentinės kilmės nuoroda“.³⁵ Religingumas čia pasireiškia atpažinimu. Yra tarsi du keliai – arba kildinti sąžinę iš paties žmogaus vidaus, suvokti ją kaip imanentinį psichologinį faktą, ir neigti transcendenciją; arba suvokti sąžinę kaip transcendentalią.

³⁰ *Ibid.*, p. 17.

³¹ *Ibid.*, p. 20.

³² *Ibid.*, p. 21.

³³ *Ibid.*, p. 21.

³⁴ *Ibid.*, p. 21.

³⁵ *Ibid.*, p. 43.

Prasmės ieškantis žmogus peržengia sąžinę ir ieško sąžinės pradžios, ištakų, taip kartu atradamas tai, ką galima vadinti Dievu. Franklis toliau mus įveda į psichoterapijos diskursą, kuriame sąžinės pradžia bandyta paaiškinti instinktyvumu ir vadinama Superego, šitaip peržengiant Id, Ego ir Superego kategorijų ribas. Jis kritikuoja „Ego instinktų“ sąvoką, kadangi instinktai, priklausantys Id ir negali „savęs išstumti“³⁶ ar kitaip save suvaržyti, tai jau Ego sritis, o Ego, kaip atsakinga būtis, valia, negali būti kildinama iš Id, Superego iš Ego. Franklio teigimu, psichoanalizės šalininkų aiškinimas klaidingas tuo, kad jie sąžinę kildina iš Tėvo *Imago* introjekcijos, t.y. kopiją iš originalo: „Tad nors psichologinis vaiko ir tėvo santykis yra pirmesnis už žmogaus ir Dievo santykį, ontologijos požiūriu jis yra pastarojo atvaizdas, o ne modelis.“³⁷

Sąžinė taip pat yra ir „prasmės organas“.³⁸ Ji veikia konkrečioje situacijoje ir konkrečiame asmenyje ir nurodo į prasmę. Žmogaus pasirinkimai priklauso ir nuo vertybių, kurios yra kintančios ir dažnu atveju prieštaraujančios viena kitai, todėl ir čia jis turi pasitelkti sąžinę, kad būtų įgyvendinta prasmė.

Religija Franklio požiūriu yra žmogaus pasirinkimas, čia jis kritikuoja C. G. Jungą už tai, kad religingumą priskyrė instinktyviajai Id sričiai, Ego šiuo požiūriu buvo paverstas nebyliu: „Pasak Jungo, ne aš esu tikintis, religingas manyje yra Id; Id gena mane Dievop, o ne aš apsisprendžiu dėl Dievo.“³⁹ Religingumas Frankliui yra individualus, suasmenintas, susijęs su sprendimu egzistencinis matmuo, o ne kolektyvinis, instinktyvus ar priklausantis archetipams. Taigi nesąmoningas religingumas yra ne nesąmoningumo genama būtis, o nusprendžianti nesąmoninga būtis.⁴⁰ Taigi, Jungo teiginys, kad žmogus yra „genamas Dievop“, religiniai pirmavaizdžiai, kurie tarsi prievarta prasiveržia, prasprūsta pro mūsų asmenybę priklauso psichofizinei sričiai; dvasinei egzistencinei sričiai religija negali būti įgimta, tokia, kurią reiktų pažadinti sąsąmonėje: „religingumas negali būti įgimtas jau vien todėl, kad jis nėra priklausomas nuo biologijos.“⁴¹ Tačiau psichoterapeutas nenuginčija fakto, kad konfesijos, tradicinė religinė kultūrinė aplinka yra tarsi perimta, įgyta ir pasireiškia kaip pirmavaizdžiai.

Franklis taip pat kalba apie tai, ką galime vadinti tikėjimo praradimu ir tai vadina *išstumtu religingumu*. Kitaip tariant, religingas žmogus praranda ryšį su transcendencija,

³⁶ *Ibid.*, p. 46.

³⁷ *Ibid.*, p. 48.

³⁸ *Ibid.*, p. 76.

³⁹ *Ibid.*, p. 53.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 54.

⁴¹ *Ibid.*, p. 54.

tačiau pastaroji nesąmoningumo plotmėje primena apie save ir specialisto gali būti atpažinta kaip neurozė, todėl egzistencinė analizė, jos metodika turi „padėti įtikrovinti šią visada jau esamą dvasinę realybę“⁴², specialistas turi suvokti „neurotiškos būties pagrindą“. Tačiau klaustume, kodėl gydytojas turi rūpintis dvasiniais, religiniais reikalais? Kaip tai koreliuoja tarpusavyje, galbūt taip mąstyti ydinga? Žmogaus religingumas Frankliui svarbus kaip *spontaniškas*. Kitaip tariant, nereliginas žmogus visada turi religingumo tikimybę. Terapija tik tada turi savo efektą, kai „įsisąmoninimas vyksta spontaniškai“⁴³, todėl čia esama panašumo su religija: „jei pacientas pasveiksta tik spontaniškai įsisąmoninęs išstumtus „kompleksus“, nesąmoningumo atveju išganyti gali tik spontaniškas to religingumo proveržis.“ Taigi čia gydytojas nėra dvasininkas, o tik tolerantiškas situacijos stebėtojas. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Franklio požiūriu religiniai argumentai neturėtų būti priemonė ar griebimasis šiaudo terapijoje, esą tai menkinantis religiją veiksmas, religija rūpinasi sielos išganymu, tačiau jos pasireiškimas, panašumas į psichoterapiją: „Ir religija, ir psichoterapija kartais gali sukelti panašų efektą, bet jų intencijos visiškai skirtingos, todėl reikia iš esmės vengti jas suplakti.“⁴⁴

Logoterapija teologijos atžvilgiu neutralumo: „religija tegali būti logoterapijos objektas, bet ne jos pagrindas.“⁴⁵ Religija gali daryti psichohigieninį ir psichotarpinį poveikį, padėdama artėti prie sielos išgelbėjimo, bet tai neturi būti gydytojo darbo priemonė, psichoterapija ir religija veikia *per effectum*. Religinis pažinimas priklauso kitam matmeniui nei psichoterapija, kuris įmanomas tik per tikėjimą. Šis matmuo pasižymi žmogiškuoju nepažinumu, čia Franklis iliustruoja pasakojimu apie beždžiones, kurios patiria skausmingas procedūras tam, kad žmogus galėtų gauti serumo. Anot jo, beždžionėms nesuprantama kančios priežastis, žmogaus prasmės pasaulis, todėl analogiškai daroma prielaida, kad žmogaus prasmės pasaulis yra pranokstamas kito, dieviškojo pasaulio matmens.⁴⁶ Logoterapija, kaip mokslas apie prasmės troškimą, prasmę laiko tarsi absoliučia ir pirmine: „Net savižudis tiki, jei ne gyvenimo – tolesnio gyvenimo, tai bent mirties prasme. Jei jis tikrai netikėtų jokia prasme, negalėtų nė piršto pajudinti ir vien todėl nenusižudyti.“⁴⁷ Be to, logoterapija domisi ne tik individualaus žmogaus konkrečioje situacijoje prasme (kai buvo aptarta sąžinė), bet ir galutine, universalioja

⁴² *Ibid.*, p. 56.

⁴³ *Ibid.*, p. 60.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 62.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 64.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 66.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 67.

prasmė, kurios esama ir religijoje, - eschatologinio tikėjimo galutine prasmė. Čia jis pasikliauja filmo scenų alegorija, kur kiekviena scena prasminga savaime, bet galutinė pagrindinė mintis suprantama tik filmo pabaigoje.⁴⁸

Prasmė, anot Franklio, negali būti primesta, jos negalima suteikti, įdiegti ar sukurti. Beprasmybė yra prasmės iliuzija, simuliakras: „Tad suprantama, kad žmogus, neįstengęs rasti (juolab išrasti) savo gyvenimo prasmės, bėgdamas nuo jį užplūstančio beprasmybės jausmo susikuria arba nesąmonę, arba subjektyvią prasmę.“⁴⁹ Subjektyvi prasmė pasiekama per svaigulio, psichoaktyvių medžiagų būsenas, kurios tik nutolina sąmoningą žmogaus apsisprendimą ieškoti tikrosios prasmės.

Galiausiai Franklis teigia, kad galutinė prasmė, kaip aukštesnio matmens substancija, yra ne tik nesukuriama, bet nepažini pliku intelektu, nesuvokiama šiandiniame moksliniame diskurse, gamtamokslyje dėl pastarojo aklumo. Mokslininkas pasitelkia „grynojo atsitiktinumo“ idėją, kurios autorius Jacques Monodo sako, kad „gyvybė atsiranda dėl mutacijų sąveikos ir selekcijos“⁵⁰, tačiau tai nustatoma tik gamtamoksliniu pjūviu. Lygiai taip pat yra su teleologija, kurios mokslas nenustatė, nepripažįsta. Tokiam požiūriui Franklis negailestingas: „Teleologijos galimybės atsižadėjimas mokslą pranokstančiame matmenyje, tokios galimybės neigimas neturi nieko bendra su empirija, yra tiesiog filosofija – ne kritiškai reflektuota, o diletantiška, atgyvenusi filosofija.“⁵¹ Tikėjimas tampa vieninteliu būdu pažinti tai, kas nepažinu protu, tai yra galimybė egzistenciškai apspręsti prasmę. Tai nėra priešprieša mokslui, racionalumui, tai yra kita galimybė, žmogiškojo suvokimo papildymas: „Tikėjimas – tai ne mąstymas, atsisakantis mąstomojo reiškinio realumo, bet mąstymas, papildytas mąstančiojo egzistenciškumu.“⁵²

1.3. Logoterapijos sąvokos ir metodika

Logoterapija ir literatūros teologija netiesiogiai panaši tuo, kad klausdama apie Dievą taip pat nurodo į prasmę, žmogaus būties klausimus: „Dievas pasirodo literatūrinėje introspekcijoje, kai žmogus meniniu mąstymu ieško savo paties prasmės.“⁵³ Kaip taikliai pažymima, introspekcija, kaip psichologinė savęs stebėjimo praktika, literatūroje yra ir

⁴⁸ *Ibid.*, p. 96.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 74.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 98.

⁵¹ *Ibid.*, p. 98.

⁵² *Ibid.*, p. 100.

⁵³ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013 m., p. 10.

logoterapijai svarbus veiksmas, kur žmogus save suvokia sąmoningai, atsakingai ir mato tarsi iš šalies. Taip pat šios dvi teorijos kreipia žvilgsnį į transcendenciją, Franklio psichoterapijos ir logoterapijos kontekste aptarta sąžinės, kaip transcendentalios jėgos samprata, tarsi įteisina transcendenciją, kuri įmanoma tik sąmoningu savo egzistencinio vakuumo užpildymo judesiu, literatūroje transcendencija pasireiškia kaip kūrėjo žvilgsnis „į egzistencijos gelmę, transcendencijos link.“⁵⁴

Bendra literatūros teologijos ir logoterapijos diskursams kančios – kaip patirties gilėjimo, prasmės atradimo terpė. Tam, kad įgyvendintume prasmę, reikia paisyti *tragiškosios triados: kančios, kaltės ir mirties*, kuri susijusi su a) prasmingu darbu ar kūrimu, b) išgyvenimais (meilė), c) galimybe pakeisti savo nuostatas, jei nepavyksta pakeisti situacijos. Franklio žodžiais tariant: „kančią galima paversti laimėjimu, kaltę – perkaita, žmogaus būties laikinumą – atsakingos veiklos paskata.“⁵⁵ Toliau Franklis klausia, ar *kančia* yra būtina prasmės atsiradimo terpė, taip – jei tai yra neišvengiama (mintyse galima turėti ir totalitarinių lagerių aukas, kurių kančia totalitarinių represijų, ideologijos rezultatas).

Egzistencinis vakuumas – siejamas su žmogaus gyvenimo kaita, laikinumu, kuris sukuria beprasmybės, tuštumos jausmą. Žmogus neišvengiamai turi rinktis, jokie instinktai ar tradicija nediktuoja, ką reikia daryti. Egzistencinio vakuomo išraiška, anot Franklio, reiškiasi nuoboduliu, sukeliančiu krizes ar net savižudybes. Iš šio pasirinkimo autorius kildina konformizmą – daryti kaip visi ir totalitarizmą – daryti tai, ko nori kiti.⁵⁶

Noogeninės neurozės – egzistencinių išgyvenimų (logoterapijos diskurse – egzistencinės frustracijos), problemų sukeltos priešpriešos, kurios pasireiškia prasmės paieškų įtampomis, neviltimi, abejonėmis. Čia galvoje turima ne potraukius, instinktus, bet žmogiškąjį matmenį, protą. Dažnai psichoterapijoje tai priskiriama neurozei, psichikos sutrikimams, o tai tik pagilina noogeninę neurozę, kurios „išgydimas“ įmanomas tik analitiniu būdu suvokiant, ko žmogus išties nori ir ką laiko prasminga.

Praktinę logoterapijos realizaciją parodo *paradoksalaus ketinimo* taikymas, kuris logoterapijoje grindžiamas „dvigubu faktu: kad baimė sukelia tai, ko bijoma, ir kad hiperintencija padaro neįmanoma tai, ko norima.“⁵⁷ Hiperintenciją reikėtų suprasti kaip norėjimą per jėgą.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 10.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 95.

⁵⁶ Victor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2016, p. 115.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 132.

Prasmės siekimas sukelia egzistencinių nepatogumų, kuriuos Franklis vadina *noodinamika*. Taip pat ši sąvoka įima vidinę žmogaus įtampą tarp to kas jis yra ir to, kuo galėtų tapti, žmogui reikia iššūkio, kurį įveikęs, atrastų prasmę. Mokslininkas kritikuoja įtampos atsisakančią būtį ir psichoterapiją, kuri siekia tai padaryti, įtampa turi labiau teigiamą konotaciją ir yra pamatinė logoterapijos kontekste: „[noodinamika] egzistencinės dinamikos poliniame įtampos lauke, kur vieną polių simbolizuoja prasmę, kurios reikia siekti, o kitą – turįs jos siekti žmogus.“⁵⁸

⁵⁸ *Ibid.*, p. 114.

2. Adelės Dirsytės laiškų kontekstas ir turinys

Sovietų vykdyti trėmimai, kurių epicentre atsidūrė pasiturinčios šeimos, aktyvūs visuomenės ir politikos veikėjai, apima ne tik istorinius tautos genocido aspektus, bet liečia ir individualią tremtinių išgyvenimo patirtį. Nepriklausomybės pradžioje atsiminimų žanro literatūra, dar anksčiau – į Vakarų pasitraukusių tautiečių pasisakymai, eseistika, laiškai užtvindė literatūrinį lauką – po okupacinės pusšimčio tylos norėta išsakyti pačiais įvairiausiais būdais, todėl tremtinių atsiminimai, laiškai, poezija sudaro atskirą tokios literatūros dalį, kuri labiau vertinama kaip dokumentinis, istorinis šaltinis nei literatūrinės vertės matą turinti kūryba. Vis dėlto apie sudėtingas patirtis šiandien dar sunku prabilti, daug istorijų liko nepapasakotų. Laiškai – ne tik komunikacinis pranešimas, bet ir kultūrinė, grafinė žmogaus pasaulio forma, vidujybės atspindys. Šios temos kontekste tremtis svarbi kaip vidinė būseną, terpė rasti transcendencijai. Tremties reiškinį galima matyti dar graikų mituose: Belerofontas, žaisdamas tėvo lanku, netyčia nužudo žmogų ir yra ištremiamas, Apolonas už Pitono nužudymą taip pat. Dedalas ilgisi gimtųjų Atėnų ir gamina sparnus, kad galėtų ten sugrįžti. Archetipinė klajūno Odisėjo kelionė į gimtąją žemę namo. Pasaulio literatūroje tremties, nelaisvės fenomenas sužadino daugelio, šiandien jau klasika tapusių, autorių kūrybinę galią – Servanteso „Don Kichotas“ gimsta tarp kalėjimo sienų, Dostojevskio kūriniai taip pat ženklinami religinės refleksijos, mirties nuojautų. Taigi tremtis, kad ir kokia negatyvia konotacija bebūtų ženklinama, sukūrė išliekamosios vertės kultūrinį klodą, kurio ištakos – žmogiškųjų vertybinių konfliktų ir įvairiapusių gėrio ir blogio patirčių sudėtingos kompiliacijos.

Adelės Dirsytės dėstytojas, prof. dr. Juozas Eretas (1896-1984), tiesa, jau po Adelės mirties, išėivijoje taip pat kėlė tremties prasmės ir kilmės klausimą⁵⁹. Tremtis čia vartojama kaip egzilio sinonimas, tačiau šias abi grupes jungia ilgesys tėvynei. Šį ilgesį kildina iš sėslios lietuvių prigimties: „Tremtis lietuviui itin skaudi dėl to, kad jis būdamas ūkininkas arba bent kilęs iš ūkio, visa savo prigimtimi yra suaugęs su savo žeme – maitintojėle.“⁶⁰ Ieškodamas teigiamos tremties pusės, o gal egziliečių padėties pateisinimo (kalbama apie pasitraukusius savo noru į Vakarų), tremtinius J. Eretas laiko sveikos valstybės vienetu, kuri priešinasi okupacinei valdžiai ir už tai yra represuojama. Nelaiko tremties traumine patirtimi, nelaime. Jis iškelia kuriamąją tremtinio galią sakydamas: „Net pastebima, kad

⁵⁹ Juozas Eretas, *Tremtis – praeikimas ar uždavinys?*, Britanija: „Šaltinėlis“, 1963 m.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 1.

stiprūs savo dvasia kūrėjai – bet kokios srities – tremtyje dar sustiprina savo veiklą.“⁶¹ Tokius teiginius jis gausiai argumentuoja gyvais literatūriniais pavyzdžiais: Mohameto, Dante, Komenijaus, A. Mickevičiaus, J. Matulaičio biografijomis, kurie savo kūrinius parašė būdami tremtyje: „Galima būtų dar daugybe pavyzdžių įrodyti, kad yra darbų ir veikalų, kuriuos – Dantės žodžiais – tegali brandinti kieta svetimųjų duona ir begalinis savųjų pasiilgimas.“⁶²

Svarstydamas kalbos pasirinkimą egzilyje, Eretas akcentuoja gimtosios kalbos reikšmę, kuri šio darbo kontekste suteikia minties plėtojimo apie kalbos galią atkurti pasaulį galimybę. Kalba ne tik atlieka socialinę, komunikacinę funkciją, bet „Ir ne tik susipažįsta su juo [gyvenimu – G.K.], bet jį ir krikštija ir taip atkuria pasaulį savyje.“⁶³ Adelės Dirsytės laiškuose esama tokios rašymo pastangos, kuri atkuria pozityvų iki tremties gyventą pasaulį, tokia komunikavimo laiškais forma yra vienintelė jungtis su tėvyne ir neiškreipta pasaulio tvarka.

Tremtis žiauriausiu ir destruktiviausiu būdu liečia žmogaus fizinio ir dvasinio gyvenimo sferas. Sovietų okupacija ir agresija buvo ypač nepalanki ideologiniam oponentui: to meto katalikų visuomenei, inteligentams ir ūkininkams: „Visiškai pavergti ir sovietizuoti Lietuvą, pertvarkyti visuomenę pagal komunistinius ideologinius postulatus buvo įmanoma tik prievarta ir teroru, sunaikinus patriotiškiausią ar ūkiškai nepriklausomą lietuvių tautos dalį.“⁶⁴ Adelė Dirsytė taip pat buvo kankinama ir tardoma slaptuose KGB kalėjimo rūsiuose nežmoniškomis sąlygomis, luošinama, daugelis prisipažinimo parodymų gauti naudojant fizinio poveikio priemones. Teroro veiksmai nesibaigė išvežimu į Sibirą, komunistinės valdžios aparatai užtikrino nepertraukiamą kalinamųjų „perauklėjimą“. Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenimis, 1944–1953 m. į GULAG'o lagerius buvo išvežta 150 tūkst. Lageryje buvę žmonės liudija, kad lageriuose žmogus turėjo virsti vergu, abejingu ir nuolankiu sistemos vykdytoju. Tiems, kurių palaužti nepavykdavo, buvo taikomos griežtesnės baudžiamosios priemonės: karceriai, trėmimas į tolimesnius ir atokesnius lagerius.

Publikuojami Adelės Dirsytės laišakai patenka į 1947-1954 m. laikotarpį, esama laiškų be datų. Šiuo Stalino valdymo laikotarpiu laišakai buvo uoliai tikrinami dėl ideologiniai valdžiai netinkamo turinio, cenzūruojami, daugelis laiškų arba nepasiekdavo

⁶¹ *Ibid.*, p.12.

⁶² *Ibid.*, p. 13.

⁶³ *Ibid.*, p. 14.

⁶⁴ Žr. Arvydas Anušauskas, Juozas Banionis, Česlovas Bauža, *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005.

adresato, arba būdavo iškraipyti, tačiau ilgainiui adresantai perprato laiškų rašymo ypatybes, todėl epsitolikoje esama ezopo kalbos bruožų, įvairių nutylėjimų ar paradoksų. Monika Pokorska-Iwaniuk sistemiškai skiria du laiškų siuntimo periodus: nuo 1941 m. iki 1953 m. ir iki Atšilimo. Autorė pažymi neįprastą laiškui medžiagiškumą: popieriaus skiautės, atraizos, beržo tošies, knygų puslapiai. Ne išimtis ir Adelės Dirsytės epistolografija – maldos buvo rašomos ant cemento popieriaus skiaučių ir beržo tošies, politiniuose lageriuose galiojo griežti draudimai ne tik rašyti apie netektis ar patiriamus sunkumus, bet turėti popieriaus ir rašiklių. Pokarowska-Iwaniuk taip pat teigia, kad: „Laiškai turėjo ne tik informacinę, dokumentinę ir istorinę vertę. Tai buvo nepaprastai reikšminga gyvenimo tremtyje dalis, dvasinis ramstis ir stiprybės šaltinis, moralinis vaistas, o pirmiausia – jungtis su tais, kurie liko Lietuvoje, visais, kurie buvo laisvi, su „kitokiu pasauliu“.⁶⁵ Dirsytė ne kartą rašo, kaip jos pažįstama negauna laiškų ir jaučiasi pamiršta, kaip pati nuoširdžiai džiaugiasi gautu laišku, garsiai paskaito kitoms tremties bičiulėms ir geba juose išvelgti adresato rašto ir charakterio panašumų, laiškuose nuolat informuojama apie pakitusį adresą ar nebegaunamas siuntas.

Dirsytės laiškai pasižymi literatūrine verte, kiekvienas laiškas tarsi maža autorefleksinė analizė, aiškiai apspręstas, sąmoningas laisvės trokštančio, bet negalinčio jos turėti žmogaus pavyzdys, skirtas laisvėje likusiam artimajam su patarimu atsakingai rinktis ir kurti savo ateitį. Dvasinių turinių ir žmogiškojo rūpesčio paženklinanti tekstai nurodo į gyvenimo prasmės paieškas, egzistencinius klausimus, svarstymus už ką duota tremtis; nesmerkiant apsvarstomas ne tik visos tautos, bet ir pavienių asmenų likimas, pasirinktos laikysenos. Menine simbolių kalba, jautria gamtos grožio, estetikos poetika ir transcendentine gyvenimo pajauta Dirsytė geba analizuoti tremtį krikščioniškosios eschatologijos perspektyvoje ir tremties-kančios patirtį paversti aukos ir atsidavimo, tarnystės lageryje esantiems žmonėms patirtimi.

Tremtyje atvežtų kalinių gyvenimuose vyko dvasinės būties įtampos, jas kamavo pasirinkimo, egzistenciniai gyvenimo prasmės klausimai ir nežinomybė. Adelė iš Šaltosios tundros rašo sūnėnui: „Agutė rūko, rūkymas verčia bendrauti su tomis, kurios kasdien stovi ant bedugnės nepagydomai susirgti, Agutė maino duoną į tabaką. Kartą sako – šiandien taip norėjau valgyti, kad verkiau. Ji taip nusilpnėjo, kad nesikenčia savęs.“⁶⁶ Gyvenimo slėgis visu pajėgumu užgulė ant jaunų gimnazisčių pečių, vienintelė A. Dirsytė jautė

⁶⁵ Monika Pokorska-Iwaniuk, „Laiškai iš tremties – ryšių, ilgesio ir prisirišimo prie tradicijos simbolis“, *Acta litteraria comparativa*, 2015, nr. 7, p. 250-261.

⁶⁶ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, Vilnius: Katalikų akademijos leidykla, 2003, I, 9, p. 435.

motinišką pareigą išlaikyti žmogiškąjį orumą ir teikti atsvarą blogiui. Dvasinėms negalioms ir sunkumams atsispirti padėjo malda, betarpiškas tikėjimas Dievu.

Laiškuose galima matyti nuolatinę, visa apimančią pastangą priešintis dehumanizuotam pasauliui. Adelė telkia jautrias merginas, kiekvienoje ieško unikalūs bruožo, skatina jų dvasines praktikas, pati reflektuoja merginų elgsenas ir semiasi šviesos, žavisi. Taip kalba apie mokinę Leokadiją: „O ir šiaip ji sugeba analizuoti sutiktų žmonių pasaulį, moka gyventi savo idealais ir juos moka mylėti; atrodo, kad ji daugiau turi negu kitos. Ji turi tvirtą viltį ir didelius troškimus. <...> Viltis, pastovumas čia taip reikalingi. Čia dažnos mėgiamas išsireiškimas: „Nusivyliau, nusivyliau...““⁶⁷

Svarbus Dirsytės veiklos spektras nukreiptas ne tik į vidujinį savęs pažinimą, egzaltuotas dvasios būsenas, teologinius, mokslinius svarstymus tremtyje, bet fokusuojamasi į Lietuvos likimą. Lietuva laiškuose nėra tik idealizuotas, tolimas, atminties kloduose nusėdęs kraštas, dėmesys kreipiamas į ten likusių artimųjų elgsenas, sąmoningus apsisprendimus. Dirsytė, pasakodama apie čionykštį gyvenimą, merginų patiriamus išbandymus, vidines laikysenas, demonstruoja tam tikrą didaktinę intenciją Lietuvoje likusiems artimiesiems. Čia galima prisiminti logoterapiją, kurios viena iš fenomenologinių funkcijų yra dalyvauti kito žmogaus gyvenime jį analizuojant, parodant gyvenimo prasmės taškus, todėl laiškuose prašo išsamiau rašyti apie savo gyvenimą, kontaktus su kitais žmonėmis. Adelė suvokia, kad labai lengva nuklysti, kolaboruoti su režimu, pavirsti konformistu: „Labai bijau, kad Tu nebūtum tuščias žiedas, kad domėtumeis tik paviršutiniais dalykais: rūbais, skanumynais, rankdarbiais, minkštu patalu, šiltu kambariu...Kad neieškotum pigios draugystės, kad išmoktum draugauti ir draugystės dėlei nebijotum aukų.“⁶⁸ Sūnėną taip pat skatina mąstyti apie jaunimo ugdymą, pagarbos, uolumo skiepijimą, paties pasiryžimą ieškoti šviesulių: „Surasti brangenybes, jas išlaikyti – reikia begalinio uolumo.“⁶⁹

Krikštasūnio Viliaus taip pat prašo nepaskęsti paviršutiniškumo įspūdžiuose ir pasakoja apie tai, ko reikia ieškoti kituose. Ji stebisi žmogaus autentika, verte: „Šiandien mane ypač domina sielų originalumas. Pas mus tarp tokių mūsiškių yra Marytė B., jeigu ir toliau puoselės ta linkme savo sielą, gal išaugs į gerumo genijų. Atrodo, gerumas ją grakščią padaro, ją nušviečia, ir taip miela į ją žiūrėti.“⁷⁰ Tokių unikalių sielų paieškų svarba literatūroje turi tradiciją, išaugintą dar paties Juozo Tumo-Vaižganto, kuriam tautos

⁶⁷ *Ibid.*, l. 6, p. 428.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 16, p. 447.

⁶⁹ *Ibid.*, l. 9, p. 435.

⁷⁰ *Ibid.*, l. 28, p. 426.

kūrimosi perspektyvoje buvo svarbu matyti *deimančiukus*, jaunos, dorus, tautos labai dirbančius žmones. Adelė Dirsytė perėmė Vaižganto džiugesį tokiomis sielomis ir nuolat ieškojo tokių deimantų Kolymos žemėje.

2.1. Religinė patirtis laiškuose: dvasinė estetika

V. Franklis, kalbėdamas apie savo patirtis Štuthofio stovykloje, be grėžimosi atgal į praeitį į išgyventus buitinius įvykius, kurie kelia stiprias emocijas ir atitraukia nuo stovyklos patirčių, kalba apie dvasinio gilėjimo momentą, kuomet „pasitaikius galimybei jis [kalinys – G.K.] labai stipriai išgyvena meną ar gamtą.“⁷¹ Adelės Dirsytės laiškuose estetinis išgyvenimas visų pirma sutinkamas gamtoje. Žaliuojanti, pavasario atgaiva dvelkianti Sibiro gamta kažkuo primena lietuvišką kraštovaizdį. Estetiniai pojūčiai, liečiantys regą, uoslę, suteikia užsimiršimo, bet kartu neatitraukia ir nuo esamos dabarties - pavasaris yra ne tik gamtos atsinaujinimo, bet ir tremties pradžia ženklinantis laikas: „Pirmiau taip ilgai spoksodavau pro langą į kasdien kitokius saulėleidžius ir besprogstantį svyruoklį beržą, kuris kasdien keitėsi ir pagaliau visai sužaliavo. **Tada** mes palikome anuos namus ir anuos pamiltus vaizdus.“⁷²

Ryški praeities ir dabarties opozicija, atskiramis pastraipomis pabrėžtinai lyginamas laikas tremtyje ir dabar. Tremtis keičia matančiojo perspektyvą - anksčiau „spoksodavau“, reikšme „tuščiai, bereikšmiai stebėti“ versus „žiūriu“, „matau“: „Dabar mes daug **matome**. [...] Tuo juoksies, Aldute, iš manęs, kai perskaitysi mano laiškiuką, Aš kartais atsitupiu prie svėrės, prie dilgelės ir **žiūriu, žiūriu**, nenoriu kalbėti, man gera su Dievo žolele.“⁷³ Matymas, rega nukreipia į gilesnį, prasmingesnį būties suvokimą, gamta veikia kaip stimulatorius ir teologiniu požiūriu – gamtos, kaip dieviškąją kūrybą ženklinančios aplinkos veikimas, veda į dvasinį nusiramimą: „Vaikščiojame po kiemą, kartais nešiojam akmenukus, kartais plytas, kartais kastuvu paknaisiojam žemę. Koks malonus žemės kvapas, kokie įvairūs žemės klodai ir puvenos! Dažnai viską užsimiršti besigerėdama žemės, oro ir žalumynų kvapais.“⁷⁴ Džiaugsmingas, pozityvus, viltingas laiškų tonas, nors ir esant itin fiziškai sudėtingomis sąlygomis, dažnas Dirsytės laiškų stiliaus bruožas, o

⁷¹ Victor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2016, p. 49.

⁷² Mindaugas Bloznelis, *Adelės Dirsytė: Gyvenimas ir darbai*, Vilnius: katalikų akademijos leidykla, l. 1, p. 421.

⁷³ *Ibid.*, l. 1, p. 421.

⁷⁴ *Ibid.*, l. 1, p. 421.

galbūt ir tuometinės politikos, cenzūros darkomų laiškų pasirinktas nuosaikesnis bendravimo būdas.

Estetika, kaip alternatyva chaotiško, nepastovaus pasaulio tvarkai, laiškuose kuriama tarsi nežymiai išryškinant tikro/dirbtino grožio skirtumus. Gamtos grožio natūralumas supriešinamas su komunistinės, dirbtinės, skurdžios estetikos kūrimui: „Pas mus gėlių kieme irgi nėra iš kur gauti, bet klombomis išpuoštos mūsų aikštelės. Čia būna viršvalandžiais puošimas, tvarkymas. **Šiaurės elniai, žvaigždės, šūkliai puošia mūsų klombas.**“⁷⁵ Kitoje pastraipoje galima matyti dviprasmybę - priešpriešiniu jungtuku „O“, kuris drauge reiškia ir jaustuką, ir pasigėrėjimą: „O gražiausios akmenys gėlės, kurios vešliausios prie akmenų, o medum kvepia, kvepia! Jos panašios į mūsų darželių ašarėles.“⁷⁶ A. Dirsytė dvasinį grožį taip pat iškelia aukščiau kūniškojo, tai rodo ir asmeniniu pavyzdžiu: „Levutė sako, kad dar nesutiksi taip prisirišusio prie knygos žmogaus [apie Dirsytę – G.K.]. Daugelis tą laiką praleidžia tualetui. Ir čia sukami plaukai, dažomi veidai, lūpos, o kremavimasis...visi rytai ir vakarai...“⁷⁷ Nors dirbdama sunkiai, net ir savaitgaliais, ypač sekmadienį, Dirsytė stengiasi išlaikyti dorybingą sekmadienio šventimą, tai laikas praleistas maldoje ar su knyga. Tą patį daro ir kitos moterys: persirengia šventadienio rūbais, peržiūri senus laiškus, kalbasi. Pateiktas ir kitoks, išsiilgtos, civilizuotos kultūros simuliacijos nelaisvėje, pavyzdys: „Šventėmis mėgsta mūsų moterys pasitaisyti didelėmis miesto damomis ir improvizuodamos vaidinti. Šiandien nudažė baltą katės snukutį, pasisodino ant narų nudažytą katę ir visiems rodo.“⁷⁸

Platų semantinį atspalvį turi Adelės minimi kalnai. Tai ne tik išstinkantis didingas gamtos grožio atvaizdas, bet ir riba, skirtis tarp Lietuvos ir Tundros, tarp čia ir anapus, dabarties ir praeities: „Gražūs saulėleidžiai ir saulėtekiai, kurie taip nuostabiai nuvarsoja kalnus, o kad Jūs juos pamatytumėt!“⁷⁹ Artumo kalnams jausmą suteikia iš ten ateinančios žinios, siuntos: „Šiandien kalnai saulėje lyg žydi, lyg bangomis alsuoja, vaizdai kinta, nuolat kinta. Kalnuose pūrga (pūga). Dabar kalnai mums ne tik gražūs, bet ir labai artimi, dabar ne tik mūsų žvilgsniai ten grožio ieško, bet širdys ten ilgesingai veržias, mes iš ten laukiame žinių, nes vasarą ten išvyko daug lietuvių, o prieš kelias dienas daug mūsų mergaičių“⁸⁰ Lietuvių literatūroje kalno įvaizdis taip pat dažnas - Maironio Lietuva

⁷⁵ *Ibid.*, l. 20, p. 453.

⁷⁶ *Ibid.*, l. 20, p. 453.

⁷⁷ *Ibid.*, l. 29, p. 467.

⁷⁸ *Ibid.*, l. 36, p. 477.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 3, p. 423.

⁸⁰ *Ibid.*, l. 5, p. 426.

vaizduojama aukštai, lyg ant kalno, tai artima liaudies dainų poetikai („Oi ant kalno, ant aukštojo“), Jono Biliūno stebuklingas žiburys taip pat pasirodo ant stataus kalno. Dirsytės atveju galima įžvelgti biblinę analogiją iš Izaijo knygos: „Kokios gražios kalnuose kojos to, kuris atneša gerą žinią ir skelbia ramybę, kuris atneša linksmą naujieną, skelbia išgelbėjimą ir sako Sionui: „Tavo Dievas viešpatauja“ (Iz 52,7). Žinia iš Lietuvos turi ne tik elementarią komunikacinę, fatinę kalbos funkciją, jos priėmimas, atsakas sukuria intensyvią emocinį teksto turinį, laiškas dažnai adresantui įgauna meditatyvią pobūdį, kai visą dieną galvojama apie adresatą, keliami klausimai, kas norėta pasakyti, sprendžiamas rašiusiojo požiūris, atsakyme jis švelniai, pamokančiai permąstomas: „O dėl santykio su namais, labai prašau tavęs, Brangyti, labai apgalvoti, manau, kad čia Tau tik pasirašė tuščia frazė. Bus laikas, kada tų brangių namučių nebebus.“⁸¹ Laikiškumas ir laikinumas, kuris aptinkamas pasakojimuose apie kalnus, literatūrologės prof. Viktorijos Daujotytės tapatinamas su reliktinėmis būties formomis: „Jūra, kalnai, uolos, akmenys, seni miškai yra pavidalai, susiję ir su laiko reliktiškumu. Erdvės, kurios yra laiko erdvės, laiko pavidalai.“⁸²

Kalnas laiškuose ne tik gražus, nubalintas sniego, bet ir sunkaus darbo, vėjo su ledukais, kančios vieta, kelionės į kalnus metu suvokiamas asmeninio gyvenimo prasmės sprendinys: „Aš randu savo dienų pateisinimą. Štai dabar kelionėse į kalnus malkų kalbuos su Fele įvairiausiomis temomis. Ji nori būti mokytoja, o turi tik keturis skyrius. Laisvomis minutėmis mudvi dėstome sniege trupmenas, rašome kombinuotesnius žodžius.“⁸³ Dievo kalnas Senajame Testamente – Dievo apreiškimo vieta, Morijos kalne Abraomas patiria išbandymą, psalmėse kalnas – Dievo visagalybės ženklas, Naujajame Testamente – Kristaus nukryžiuojimo, kančios, maldos (Alyvų kalnas) vieta. Franklio požiūriu, nelaisvėje patiriamas menas yra dvasinio gilėjimo požymis. Kaliniai itin stipriai išgyvena meną, gamtą, būta atveju, kai užsižiūrėjus į estetinį objektą, pamiršamas ne tik savo padėties baisumas, bet ir vienintelė skurdi vakarienė.

Bet kokia žinia, atvirutė veikia sukrečiančiai, laukiama „plazdančia širdimi“, prašoma nuolat rašyti. Adelė prisipažįsta, kad gavusi krikščiasūnio nuotrauką net nebegalėjusi tinkamai dalyvauti maldoje. Euforinės nuotaikos kontekste Dirsytė retoriškai svarsto, kas bus, kai susitiks: „Jeigu mes čia gauname ką nors iš namų, labai išgyvenam,

⁸¹ *Ibid.*, l. 43, p. 487.

⁸² Viktorija Daujotytė, *Mažoji lyrikos teorija*, p. 162.

⁸³ Mindaugas Bloznelis, *Adelės Dirsytė: Gyvenimas ir darbai*, l. 25, p. 463.

net iki nuovargio, tai kas bus kai pasimatysim po ilgo?!“⁸⁴ Negavę laiškų žmonės itin jautriai sureaguoja, nerimauja: „Šiandien buvo paštas. Daugelis negavę laiškų visai be nuotaikos, kitos jau įpratusios ir laikosi bent išoriškai ramiai. Levutė tuoj eina gulti.“⁸⁵ Laiškas, komunikacijos nutrūkimas su artimaisiais, didina liūdesį, atima viltį, tai dvasios tvirtumo išbandymas: „Tik atėjo motinėlė trijų vaikučių. Ji jau seniai nebegauna laiškų. Ašaros jai nesulaikomai rieda, rieda. Ji viena širdim pavirto, taip išgyvena, kad jai reikia būti su vaikeliais, jiems padėti, o ji negali. Kiek jos tirpstančiom rankom atneštų jėgos keli saviškių parašyti žodžiai.“⁸⁶ Kartais laiškų negavimas prilyginamas galvojimui, kad esi miręs, pavardės nepaminėjimas dalijant laiškus iššaukia pesimistines nuotaikas, merginos pačios nusprendžia neberašyti artimiesiems. Adelei taip pat sunku negauti jokių žinių, tačiau ji viltingai tiki, kad jai rašo, tik laišakai jos nepasiekia.

Laiškuose itin daug pavardžių, trumpinių, malonių, deminutyvinių kreipimūsi į artimą. Autorei svarbu paminėti kiekvieną sutiktą žmogų, perduoti linkėjimus, maldos intencijas, pasiteirauti apie vieną ar kitą asmenį, padėkoti. Būdama tremtyje Dirsytė nepamiršta gimtadienio, vardadienio (vadina *tavo diena*), pasveikina ir linki gyvenime ieškoti tikrumo. Toks įvardinimas, paminėjimas kartu atlieka įtikrovinimo, įrašymo veiksmą - pavadinti vardu reiškia daryti įtaką, Dirsytės laiškuose mokymas, skatinimas ieškoti patirties gelmės, santykių grynumo itin atkaklus ir pasikartojantis. Verta paminėti vardų kilmę Šventajame Rašte, kai žmogui buvo leista pavadinti ir pavesta rūpintis kitais gamtos kūriniais. „Užrašytas vardas, ypač kai po juo pasirašoma, atstovauja jo turėtojui. Žmogus ir jo vardas yra susitapatinę. Tai, ką pavadiname, sykiu ir pažįstame, turime tam galią, įtaką, tą valdome.“⁸⁷ Iš čia kyla ir Dievo nepavadinamumo problema, „Jahve“, „Aš esu, kuris esu“ (*Iš 3, 14*), kuris rodo nuolatinę, artimą Dievo lokaciją šalia žmogaus, bet kartu formuoja ir nepažinumo plyšį. Nuolatinė pastanga matyti Kūrėją jo kūrinuose rodo dvasios veržimąsi metafizikos link.

Laiškas tremtyje yra ir vidujinės asmens tvarkos atstatymo, reabilitacinė priemonė – viena vertus, iškreipto, kančios, fizinio darbo tremtyje ignoravimo forma, kita vertus – asmeninės analizės galimybė. Pasaulio atkūrimas kalboje, retrospekcija, yra itin originalus ir autentiškas Dirsytės mintijimo bruožas, žodis, kalba sugrąžina į pasaulį dar iki tremties ir

⁸⁴ *Ibid.*, l. 23, p. 461.

⁸⁵ *Ibid.*, l. 30, p. 468.

⁸⁶ *Ibid.*, l. 31, p. 471.

⁸⁷ Vytautė Maciukaitė „Dievo vardo galia ir šventumas“, žurnalas „Artuma“ 2014 m., Nr. 1, per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-02-11-vytaute-maciukaite-dievo-vardo-galia-ir-sventumas/113651>

jį atkuria, čia svarbus ir atminties vaidmuo, atmintis tremtyje ypač aštri, kartais net fenomenali, regis, nesvarbios detalės tampa esminėmis ir guodžia. Apie tokią patirtį Štuthofe liudija ir Viktoras Franklis, kuomet kadaise patirtas elementariausias durų atrakinimas, telefono skambutis darbo stovykloje galėdavo sujaudinti iki ašarų: „Intensyvėjant tam pasirengusio kalinio dvasiniam gyvenimui, podraug jis ima bėgti iš dabartinės egzistencijos nykumo, jos dvasinio skurdo ir tuštumos praeitin. Davus valią vaizduotei, ši vis grįžta prie prabėgusių išgyvenimų, bet ne kokių nors ypatingų – mintyse dažnai sukasi kasdieniškesni įvykiai, menkesni nutikimai ir daiktai. Atminties nostalgija juos padaro tiesiog palaimingus.“⁸⁸ Tremties būsenos nutrina bet kokias laiko, negalimumo, vietos ribas, gyvenama tarsi atskiru vidiniu, praeityje – įprastu, bet kartu ir viršlaikiu, kitokiu ritmu: „Tundrų Lietuvoje viską išgyvenu: ir Verbų sekmadienio garbę – tarp daugybės – tyrus, ir iš negalimų dalykų pasidaro tikrovė.“⁸⁹

Tokie literatūriniai intarpai artimi idilės žanrui, kai pasitraukiama iš istorinio, politiškai apatiško laiko į žmogaus, jo šeimos pasaulį, apie tai yra nusakiusi literatūrologė Brigita Speičytė kalbėdama apie parko-rojaus žemėje atitikmenį: „Estezė parke (priklausomai nuo jos pobūdžio ir paskirties) gali keisti ar lydėti refleksija, kuri per atsiminimą, atsigrėžimą į praeitį, apmąstymą to, kas būta, priešinasi naikinančio laiko tėkmei.“⁹⁰ Sugrįžimas mintimis per raštą ar dialogą į buvusį laiką suteikia dvasinio tvirtumo ir sukuria kanalą reikštis transcendencijai. Kalbėdama apie Leokadiją, paskutinio kurso seminaristę, kalinčią drauge, Adelė rašo:

Didelis ramumas iš jos dvelkia, o apie kaimą, kai ji pradeda kalbėti, ... sušlama klevai, suošia pušys, pakvimpa sodas, dūzgia staklės... ir apgaubia mus didžioji paslaptis, man nurieda ašara, ...o gera, ...aš labai mažai žinojau, daug klydau, daug nesupratau... „Grįžkit pasakos mano šviesiaplaukės; grįžkit kūdikiai lino akim...“ ...Aš noriu ten, į ten pas Jus...⁹¹

Ištikusi intensyvi dvasinė patirtis nukreipia į metafizinį, slėpinį būties pajautimą, kad tikroji gyvenimo prasmė iki galo nepažini, daug kas žmogiškomis akimis tegali pasirodyti iliuziška, neteisinga. *Papildomumo principas* tinkamas tokiai perspektyvai nusakyti - žmogiška visažinystė neprilygsta Dievo žiūrai, ši skirtis rodo žmogaus ribotumą ir matymą tik iš vienos pusės.⁹² Tikėjimo apreiškimas poetiškai nurodo į namų, archetipinio Rojaus įvaizdį, kurio ilgimasi, laukiama. Gyvenimo – pasakos motyvą galima įskaityti cituojamo Bernardo Brazdžionio lyrikoje, amžininkų: Henriko Radausko, Jono

⁸⁸ Victor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*, p. 48.

⁸⁹ *Ibid.*, l.3, p. 423.

⁹⁰ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p.188.

⁹¹ *Ibid.*, l. 7, p. 430.

⁹² Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 167.

Aiščio poetikoje (jis taip pat buvo cituojamas tremtyje), kai siekiama nusakyti gyvenimo nerūpestingumą, patiriamos laimės, svajingumo, stebuklingumo intensyvumą, naikinantį negalimumo ribas. Vidinių pastangų dėka, gebėjimu gamtoje, žmoguje, grožyje išvelgti Dievo kūrybos autografa, Dirsytė pati kuria meninį vaizdą:

„O šaltis nepaprastai gražiai išpairo šiltnamio langus<...>Aš ilgai ilgai žiūrinėju tuos nuostabius paveikslus. Čia didelės akys žiūri į kažin kokius tolius; čia mokslininkas sėdi ir aiškina; čia vaikelis su žiedu žaidžia; čia pilna pieva nuostabių gėlių; ten vainikai iš dangaus nusileidžia į žemę; ten greitkojė stirnelė sustojo po nuostabiu atogrąžų medžiu; ten Dievo Motina laiko ant kelių savo nuimtą nuo kryžiaus Sūnų.“⁹³

Adelė net ir sunkiausiu darbo metu džiaugiasi gamtos gyvybe, laisve, kūrinijos grožiu. Estetinė apoteozė nuskaidrina, įkvepia, atpalaiduoja nuo pilkos kasdienybės, neutralizuoja vidinio ir išorinio pasaulio įtampas, konfliktus. Net ir lango stikle, judančioje mizanscenoje, dieviško, palaimingo gyvenimo troškimas, pažymėtas didžiulės kančios ir aukos dramatiškumu. Gyvenimas žemėje gražus, šventas, bet ir tragiškas tuo pat metu, šalia - neišvengiamai prasprūsta kančios leitmotyvas.

Meno, estetinių nuorodų tremtyje išsiilgimas ir ieškojimas artimas egzistencijos estetikos terminui.⁹⁴ Gediminas Mikelaitys gyvenimo meno, gyvenimo meno filosofiją, sumišusią su krikščioniško gyvenimo paradigmomis, pritaikė aptardamas Šatrijos Raganos kūrybą, esama panašumo tarp šių dviejų autorių krikščioniškosios pedagogikos prasme. Literatūrologas pateikia XX a. filosofų (Wilhelmo Schmido, Rainerio Martenso ir kt.) reabilituotą antikos mąstytojų požiūrį. Kalbama apie tai, kad antikoje žmogaus gyvenimas buvo vertinamas pesimistiškai, analizuojant „negatyvią socialinę charakterio tipologiją.“⁹⁵ Stoikai gyvenimo meną traktavo kaip stipraus, tvirto individo besąlygišką pasirinkimą priimti gyvenimą tokį, koks jis yra, o nesugebėjus to padaryti, tiesiog iš jo pasitraukti. Į gyvenimą kaip teisingą, dorą gyvensenos stilių, simbolinę elgesio formą žvelgė romantikai. Anot Mikelaičio, šiuolaikinės gyvenimo estetikos, gyvenimo meno teorijas analizuojantys autoriai iškelia gyvenimo skirtingumo, humaniškumo, nuosaikumo faktorius. „Gyvenimo menas Martensui – asmens gebėjimų plėtojimas ir stiprinimas; kartu tai reiškia gebėjimą vienam kitą mylėti, rūpintis kitais, vargšais.“⁹⁶ Wilhelmo Shmido filosofija aktuali tuo, kad grožis, gražus gyvenimas teikia aukščiausiąją prasmę ir nėra baigtinis: „menas gyvenimo mene yra mokėjimas atverti naujas galimybes bei jas praktiškai įvertinti bei realizuoti.“⁹⁷

⁹³ *Ibid.*, l. 28, p. 426.

⁹⁴ Gediminas Mikelaitys, *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija*, p. 114

⁹⁵ *Ibid.*, p. 114.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 115.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 116.

Dirsytei gyvenimo estetizavimas tremtyje, laiškuose yra įsisąmoninto krikščioniškojo gyvenimo meno eksteriorizacija. Gyvenimo estetika turi tiesioginį santykį su gyvenimo tęstinumu po mirties, krikščioniškąja eschatologija, todėl gerėjimasis estetiniais objektais kartu yra ir veržimasis iš materijos varžtų. Literatūroje metafizinių atramų paieškos, tobulėjimo, saviugdros, meilės artimui, egoistiškų poreikių atsižadėjimo temos tampa literatūriniais siužetais, tą pati galima matyti ir laiškuose. Adelei Dirsytei meninė, estetiška veikla yra teisingo, doro gyvenimo išraiška, darnios aplinkos kūrimas yra esminis uždavinys: „Kai išoriškai tvarkingas, švarus, tada ir dvasioj mažiau chaoso.“⁹⁸ Kaip buvo minėta anksčiau, Dirsytė kreipia dėmesį į žmogaus rašyseną, nusako rašančiojo charakterio subtilybes, kur dar reiktų pasistengti. Į šią veiklą įtraukia ir kitas moteris, krikštasūniui Algiui rašo: „Teresėlei ypač patiko mūsų geografo rašysena, nes joje yra, be rimties, ir žaismingumo. Mes lyginome Jūsų visų rašysenas ir spėliojome apie charakterį. Algi, aš džiaugiuosi Tavo rašmenų aiškumu ir švarumu, sveikinu, kad Tu gerai mokaisi, tai tikras kelias į asmeninę ir Tautos laime.“⁹⁹ Savo globotiniui, Stasiui Ivanauskui, su kuriuo siejo ypač glaudus dvasinis ryšys, Adelė patiki atsakingą auklėjimo, rūpinimosi artimu užduotį: „Brangusis, dažnai pagalvok apie savo pusseseres ir pusbrolius. Liucytė gražiai rašo, turi daug estetikos, turi skaisčią sielą, be to dvasinio eleksyro, dvasinio veržlumo nesijaučia, o tai žmogaus spalva, grožis... Padėk jiems įeiti į didingą dvasinį rūmą.“ Dvasios rūmas, sielos namai turi tiesioginę nuorodą į sielų ekologiją (gr. *oikos* – namai), kuri šiandien autorės kontekste galėtų būti vertinama kaip labai novatoriška idėja ir tik XXI amžiuje suvokta integralia pasaulio, esančio ant ekologinio pražūties slenksčio, dalimi. Žmogaus sąmoninga laikysena kurti estetiką ir gėrį aplink, asmeniniai pasirinkimai, turi įtakos ne tik individo artimai aplinkai, bet ir visai jo tautai. Tai nuolatinis nenutrūkstamas šio pasaulio tobulinimas ir savikūra: „Kiek gali, palaikyk ryšį su namais, dalinkis išgyvenimais, būk atviras. Ką tik gero patirsi, perduok jiems. Ak, namai! Juos reikia nuolat kurti...“¹⁰⁰

Teologiniame mokyme kūnas suvokiamas kaip Šventosios Dvasios buveinė, namai. Siela ir kūnas sudaro vienį, kūnas reprezentuoja, įveiklina sielos judesius. Sielos tobulinimas, dvasinių patirčių gilėjimas artina prie dieviškojo idealo tapsmo ir visiško išsipildymo Kristuje po mirties, geri darbai tampa portabiliu turtu, kuris kartu patenka į anapusybę. Būtent todėl Dirsytė rūpinasi ne tik savo dvasios švara, aplinkinių mergaičių, moterų skaistumo puoselėjimu, sielos autentikos verte, bet fokusuojasi į bendrą tautos

⁹⁸ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, I. 21, p. 455.

⁹⁹ *Ibid.*, I. 35, p. 475.

¹⁰⁰ *Ibid.*, I. 7, p. 431.

likimą. Sielos originalumas turi būti įžemintas atsakomybės už savo ir kito būtį ir maksimaliu sąmoningumu. Žmogaus dvasios autentiškumą nusakytą šio laikmečio Popiežiaus Pranciškaus enciklikoje *LAUDATO SI' apie rūpinimąsi bendraisiais namais*.

Biblija moko, kad kiekvienas žmogus sukurtas iš meilės ir sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą (plg. Pr 1, 26). Šia ištara paliudijamas nepaprastas kiekvieno žmogaus asmens kilnumas, tai, kad „jis nėra tik kažkoks daiktas, bet pats yra kažkas. Jis gali save pažinti, save valdyti, laisvai save dovanoti ir bendrauti su kitais asmenimis“^[37]. [...] Kaip nuostabu tikrai žinoti, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas nepražūsta beviltiška chaose, pasaulyje, valdomame vien priezastingumo ar beprasmiškai besikartojančių ciklų!¹⁰¹

2.2. Adelė Dirsytė – logoterapijos praktikė

A. Dirsytei estetiškai dvasios veikla, asmeninė laikysena padejo ištvirti sunkaus darbo, šalčio, alkio būsenas. Teologinių požiūrių tai galutinio tikslo suvokimas, gyvenimo intensyvumas teleologinio laiko ribose rezultatas - gyvenimo prasmės ir baigtinumo įsisąmoninimas, logoterapijos požiūriu - tikslas arba tikslo turėjimo „pasekmė“. Franklis ne kartą pažymi, kad stovykloje kaliniams kraštutiniu atveju pasireiškėdavo apatija, tai siejo su neaiškiu kalnimo bausmės terminu: „Negalėdamas įžvelgti laikinumo pabaigos savo gyvenime, žmogus negali ir kelti sau tikslų, numatyti uždavinių; jo akimis gyvenimas praranda bet kokį turinį ir prasmę. Ir priešingai, žvilgsnis, nukreiptas į „pabaigą“, į tikslą ateityje - tai toji dvasinė atrama, kurios taip reikia stovyklos kaliniui, nes tik ši dvasinė atrama gali padėti žmogui nepasiduoti socialinės aplinkos jėgoms, formuojančioms charakterį ir tipą, taigi apsaugoti jį nuo kapituliacijos.“¹⁰² Jis pateikė keletą istorijų, kaip sapno afekto būsenos paveiktas kalnys mirė, nes sapne regėta pranašystė, kad karas baigsis konkrečią dieną, neišsipildė. Laikas, kai kaliniai 1944 m. tikėjosi praleisti Kalėdų ir Naujųjų metų šventes namie, tapo nepaaiškinamu (tam lemiamos įtakos neturėjo nei ligos, nei darbo sąlygos) mirtingumo išaugimo reiškiniu, esą žlugus tokioms viltims, kaliniai tiesiog prarado tikėjimą gyvenimo prasme. „Aišku, kad psichoterapijos bandymas koncentracijos stovykloje galėjo būti sėkmingas tik tokiu atveju, jei jis būdavo nukreipiamas į lemiamą dvasinės atramos momentą - tikslą ateityje, į gyvenimo *sub specie futuri*, ateities požiūriu, būtinybę.“¹⁰³ Būtent Adelė Dirsytė elgiasi labai panašiai, t.y.

¹⁰¹ Šventasis Tėvas Pranciškus, *Enciklika LAUDATO SI' apie rūpinimąsi bendraisiais namais*, per internetą, <https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/pranciskus/enciklikos/laudato-si#i39-a>

¹⁰² Viktor E. Frankl, *Sielogyda: gydytojo rūpestis siela*, Vilnius: Vaga, 2007, p. 155.

¹⁰³ *Ibid.*, p.157.

nukreipė, įprasmino mergaičių, moterų gyvenimą, ir, panašu, kad tą darė sąmoningai. Istoriografijoje pateikiami faktai, kad Dirsytė tremtyje lavino mokines metodiškai, užduodavo psichologinius testus.¹⁰⁴ Laiškuose galima matyti pirmosios stadijos, kelionės į Sibirą metu besiguodžiančias jaunas mergaites, kurias Dirsytė drąsino ir neleido liūdėti. Taip pat psichoterapijos elementu galima laikyti kūrybinį maldos aktą, kai mokinės ne tik kurdavo maldas, bet dirbdamos permąstydavo mokytojos pasiūlytą intenciją nurodyta tema. Svarbus mokslas, siejantis su pasauliu, dažnai prašoma atsiųsti mokslo leidinių, žurnalų, kurie atplėštų nuo protą pasiglemžiančio ir izoliuojančio darbo. Žmogiškumą tremtyje išlaiko stiprios vertybinės ašys, kurios išlieka kintančiomis ir, dažnai, nepatogiomis režimui aplinkybėmis. Reabilituojanti Dirsytės veikla orientuota į gelmines žmogaus esmės struktūras, dalykų tikrumo, grynumo suvokimą: „Aš rašau moterims laiškus, aiškinuos su mergaitėmis įvairius klausimus, daug kalbame apie gražiąją meilę, mokomės jos.<...> Anksčiau labai mažai supratimo turėjau apie tuos dalykus.“¹⁰⁵ Tariamą egzistencinį vakuumą Dirsytė užpildydavo dalinimusi žiniomis, religinėmis praktikomis (parūpindavo Komuniją) atlikdama ne tik mokytojos, bet ir dvasinės globėjos vaidmenį.

Franklis taip pat išskiria asmeninio pasirinkimo galimybę, kuri turi lemiamos įtakos išgyvenimui. Nepaisant fiziologinių ir psichologinių pokyčių, dvasinė nuostata galėjo lemti asmens gyvybę. Išpažintiniai laišakai artimiesiems liudija tą patį – ne Dirsytė užduoda teodicėjinius klausimus Dievui, o pati yra užklausiama gyvenimo ir atsako: „Mūsų dabartiniame pasaulyje tiek daug egoizmo, neapykantos pranašesniams ir apskritai pavydo, paniekos... Tai grumtynių, persekiojimo pasaulis, o reikia per tas visas jėgas prasiveržti ir būti žmogum. Todėl kančios, sielvarto siela daug jaučia, bet tas ją grūdina, o kitas pavergia, sunaikina, jos pasiduoda tom bangom.“¹⁰⁶ Laisvos sielos idėja paradoksali esamai politinei situacijai – Dirsytė ragina adresatą atsižadėti konformistiškumo, kviečia „vyti vergiją iš savęs.“¹⁰⁷ Itin poetiškas tremtinei Zinai Viščiūtei, partizanų ryšininkei, Berlago kalinei, siųstas laiškas, turintis nutylėjimo momentų, dvasiškai intymus, raginantis pasikliauti Dievu. Aktualizuojamas dieviško laiko amžinumo, bet žmogiškojo laikinumo matmuo - privalu skubėti tikėti ir ruoštis, amžinybė gali ištikti čia ir dabar. Todėl dvasiniai dalykai turi pralenkti kūniškuosius, tai valios ir atkaklumo reikalaujanti pastanga. Kartu - palaikantis žodis bendradalei, kuri ribinėje situacijoje išgyvena neteisingo pasaulio dramą, vidinius konfliktus:

¹⁰⁴ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, p. 326.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 16, p. 447.

¹⁰⁶ *Ibid.*, l. 43, p. 486.

¹⁰⁷ *Ibid.*, l. 42, p. 486.

„Gyvenimo koncerte primadona ne Psichė, bet Kūnas. Psichės primatas parduodamas už lešienės dubenėlį...

„Taisykite Viešpačiui kelią, darykime Jo kelius tiesius...“ [...] Nušvis keliai, atsiras draugai, daug bus šilumos širdy, užsidegs žiburiai, o gyvenimo dienų bus per mažai.. Juk Tu tą jauti, juk žinai?!“

Zina, miela Zinute, kuri taip tvirtai statai koją ant žemės, statyk didingą dvasios rūmą ant tvirtų pamatų, nepuošk jo pigiais žaislais, bet auksu, perlais, rūtomis, gintarais... [...] „Nesibijokite, aš jus paguosiu visuose sielvartuose“.¹⁰⁸

Biblinėmis iliustracijomis rodoma, kad pasitikėjimas Dievu duoda paguodą, artina prie tobulos, amžino pasaulio koncepcijos, šiame dvasiniame kelyje žmogus ne bergždžiai laukiantysis, vienišas ar paliktas savo egzistencijoje, o išbandomas, kviečiamas atsilipti ir laisva valia eiti drauge su Dievu. Toks požiūris yra išvien asmeninio pasirinkimo rezultatas, dvasinio gilėjimo ir tikėjimo patirties religinė tremties įveika.

Žinoma, prastos sąlygos, šaltis, nemiga, aktyvi fizinė veikla (statybos darbai, pamatų kirtimas lede) ir nepritekliai, ligos (minima *cinga* – skorbutas) alino tiek fiziškai, tiek dvasiškai. Nors matyti didelis Dirsytės pozityvumas, džiaugsmingumas, pasireiškęs grožio išgyvenimais ir prisiminimų svarba, liudininkų teigimu, mokytoja nepasakojo apie karceryje patiriamus kankinimus, tačiau veikiausiai, kad dėl savo rezistencinės laikysenos ir fizinių bausmių, gana stipriai kentėjo, jautė didelius skausmus (mėlynės, išmušti dantys, vabzdžių įkandimai). Prasmės klausimų ir noogeninės neurozės atveju, „dvasinių užtemimų“ būta: „Būna laikotarpių, kai dvasia pailsta, kad jauti lyg apleidimą. Tokia nuotaika buvo mane apnikus, bet dabar ramybė atėjo.“¹⁰⁹ Arba „Mano kasdienos labai pilkos, gal kietos, nors keletą minučių pabūti su knyga ir kartais pasišnekėti su turiningesniu asmeniu.“¹¹⁰ Tačiau tai netapo beprasmybę skatinančiu visaapimančiu reiškiniu, priešingai, tik gilino suvokimą apie gyvenimo prasmę. Kaip žinia, Dirsytės baigtis tragiška – dėl kankinimų pakrikusios psichologinės, fizinės būklės ji miršta, aplinkybės iki galo nežinomos. Ar galima vien tik teigti, kad Dirsytė gyvenimo prasme laikė mokymą(si)? Ar tai buvo jos laiškuose įvardintos ir reflektuotos prasmės maksimumas? Viktoras Fanklis išskiria tris vertybines kategorijas, kurios idealiu atveju turi keisti viena kitą ir sudaro gyvenimo visumą – tai kūrybinės, aktyviomis veiklomis sukuriamos vertybės, gyvenimiškų, buitinių ar karjeros funkcijų įvykdymas; išgyvenamos vertybės – estetiniai potyriai, akimirkos prasmingumo jausmas, menas, kuris gali įprasminti gyvenimą, ir nuostatos vertybės.¹¹¹ Pastarosios apibūdinamos taip:

¹⁰⁸ *Ibid.*, l. 17, p. 448.

¹⁰⁹ *Ibid.*, l. 21, p. 454.

¹¹⁰ *Ibid.*, l. 31, p. 470.

¹¹¹ Viktor E. Frankl, *Sielogyda: gydytojo rūpestis siela*, p. 155.

Tai grupė vertybių, kurių įgyvendinimas priklauso nuo žmogaus santykio su jo gyvenimo apribojimais. **Kaip tik žmogaus santykis su galimybių apribojimu atveria naują, savitą vertybių - aukščiausių vertybių - sritį.** Todėl net ir tariamai skurdi būtis, iš tikrųjų skurdi tik dėl kūrybinių ir išgyvenimo vertybių stokos, siūlo paskutinį, net didžiausią šansą įgyvendinti vertybes. [...]

Jos nusako žmogaus santykį su nepakeičiamu likimu. Galimybė įgyvendinti nuostatos vertybes atsiranda kaskart, kai žmogus susiduria su likimu, kurį tegali priimti, iškęsti; tokiu atveju svarbu, kaip jis iškenčia savo likimą, kaip neša jį tarsi kryžių. Svarbu drąsa kenčiant, orumas net ir patyrus nesėkmę, žlugimą.¹¹²

Adelės Dirsytės atveju kentėjimas yra priimamas sąmoningai ir laikomas integralia gyvenimo prasmės dedamąja, tai tapo beveik dešimties metų gyvenimo tretyje konstanta. Kančia (Franklio žodžiais tariant - „priverstinis egzistencijos apribojimas“) yra noodinamikos dalis – išbandymų terpė, kuri teikia prasmę, Dirsytė tai suprato ir tikrino savo artimuosius: „Neišsakysi, nenupieši auksinių dienų savo Žemėj. Nors niekad nesigailėsiu to, ką mačiau, ką išgyvenau, ką supratau. Šiandieną man labai įdomus kenčias žmogus. Kur galima daugiau išblyškusių veidą pamatyti, kaip tose uždarytose tvirtovėse. Vakar klausinėjau, koks skausmas didžiausias pasauly. Daug atsakymų: 1) kai motinai jos vaikas Tėvynei nusikalsta, 2) jeigu namai išsižadėtų, [...] O jūs kur matote did. skausmą?!“¹¹³ Privalu pasakyti, kad kančia nėra siekiamybė, teologiniu požiūriu kančia suprantama kaip neigiama, negatyvi. Kančia greičiau gyvenimo prasmės patikrinimas, teisinga reakcija nei padaugina, nei sumažina kančią, o apsprendžia kančią patiriančiojo santykį ir elgesį su ja. Čia slypi esminė Dirsytės vidinės laisvės intriga – politinės valdžios institucijos, matydamos nepalaužiamą, rezistencinę Dirsytės valią ir veiklą, ėmėsi kankinimo priemonių, kurios buvo bevaisės, ir, nepaisant mirties, baigėsi visišku gyvenimo prasmės per mirtį triumfu. Franklis, apmąstydamas Dostojevskio frazę „Bijau tik vieno dalyko – nebūti vertas savo kančios.“, daro centrinę išvadą, kuri nusako tremtinės gyvenimo esenciją: „Dvasinė laisvė, kurios neįmanoma atimti iki paskutinio atodūσιο leidžia žmogui prasmingai formuoti gyvenimą.“¹¹⁴ Nuostatos vertybė leidžia kančią, jos suvokimą paversti vidine pergale. Būtent įsitikinimas, kad kančia nėra beprasmė, ir teikia vilties gyvenimui: „Vos tik atsiskleidė kentėjimo prasmė, nustojome menkinti, nuvertinti stovyklos gyvenimo kankynę, nustojome „išstumti“ ją ir maskuoti pigiu ar mėšlungišku optimizmu.“¹¹⁵ Užčiuodama gilesnę metafizinę prasmę Adelė jaučia tokio gyvenimo vertę

¹¹² *Ibid.*, p. 98-99.

¹¹³ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, l. 25, p. 326.

¹¹⁴ Victor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*, p. 78.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 90.

ir šalinasi „metafizinio lengvabūdiškumo“ ištikėtų žmonių¹¹⁶: „Kaip uždegančiai veikia, kai matai sielos virpėjimus: čia šypsena, čia akys ašaromis apšoka, čia išsikirščiavimas ginant vertybes... Ak, kaip reikia dvasinės gyvybės, o jai augti ir bręsti reikia vargo, paniekos, alkio...tuo jau visai tikiu. Kokie man šiandien blukūs žmonės, kurie nedega idealais, nebepakenčiu „be dvasios, be širdies“ žmonių, o jų tiek daug, tokios niekingos kalbos, tokie menki norai.“¹¹⁷

Adelės Dirsytės veikla demonstruoja potencialią žmogaus gyvenimo pilnatvę, vidinį dvasios polėkį nepaisant sudėtingų sąlygų. Dvasinio veikimo galios šaltiniu tampa vidinių resursų analizė, kuri susijusi su pirmine namų jausmo patirtimi; nuolatinė autorefleksija, dvasinio dialogo ir metafizinės atverties aukštesniam tikslui pastanga apvalo nuo neteisingumo, blogio, patiriamo smurto ir telkia atgailai, leidžia matyti gėrį, šviesą, jausti žmogaus sielos grynumą. Gebėjimas žvelgti per dvasinio eschatologinio mastelio optiką leidžia patirti pasaulį per gėrio ir blogio dichotomiją suvokiant, kas yra amžina, nekintama: „Šioj aplinkoj ir save lengviau išlukštenti. O koks didelis sielų pasaulis ir koks didelis Kūrėjas, pašaukęs amžinam gyvenimui jas. Kai galvoju apie Jus, atrodo, kad Jūs visi jau Anapus, o aš čia viena bastaus, laukiu valandos, kada Jus išvysiu.“¹¹⁸

3. Dviejų režimų sąsąukos: Adelės Dirsytės ir Stasio Ylos maldos

3.1. Stasio Ylos veiklos kultūrinis kontekstas

Kaip buvo minėta įvade, egzistencinė patirtis kūryboje dažnai turi religinės patirties atspalvį. Adelės Dirsytės laiškų analizė atskleidė, kad egzistencinė patirtis gali būti sąmoningai atpažinta kaip religinė ir turinti savitos poetikos, psichologijos, transcendentinės autorefleksijos bruožų. Panašią prielaidą galima daryti Stasio Ylos Štuthofinėse maldose.¹¹⁹ Akivaizdu, kad ribinėse situacijose sielovada yra ir tyli rezistencijos forma, ir pagalba išlaikyti dvasinę, žmogiškąją individo šerdį. Tokios maldos yra sudėtingų patirčių, emocijų išgyvenimų meditacinės žinutės metafiziniam jų adresatui – Dievui, šventajam, Mergelei Marijai. Makabriškame koncentracijos stovyklos kontekste Yla, tradicines maldos formules ir konstrukcijas praplėsdamas naujomis, artimomis lietuviškam peizažui, tai, ką tikėjimo išpažinime vadiname „šventųjų bendravimu“

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 167.

¹¹⁷ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, I. 8, p. 432.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 427.

¹¹⁹ Stasys Yla, *Žodžiai iš dievų miško: pamokslai, paskaitos, maldos. Štuthofas, 1943-1944*, Vilnius: Odilė, 2018 m.

priartino ir suaktualino kiekvienam ten esančiam, tikėjimo dogmas išnešdamas iš puošnių altorių į vielomis apjuostas lagerio kasdienybę:

Tačiau žaibu lekiojantys atodūsiai verždavosi— už tuos, kurie čia šiandien miršta, kurie gyvena nevilty, vaitoja ir verkia, už tuos, kurie kovoja tėvynėje, kurie dreba dėl artimųjų nežinios, už tuos brolius ir sesės, kurie labiau sielojasi mumis. Ir su mirusiais bendravimas buvo didesnis, kaip įprastai. Nebūdavo maldos, kada neprisimintum Stasio, Algirdo, Petro, Zigmo..., nes jie tik ką buvo tais, kas mes dabar dar esam. Rodos, išlėkę pro krematoriumo kaminą jų pelenai dar tebeskraidė mūsų kieme, vėjo pustomi...¹²⁰

Psichologinių būsenų atspindėjimas yra modernus Ylos tekstų bruožas, kuris artimas šiuolaikinės psichologijos postulatams. Gediminas Mikelaitis Ylos kūryboje atpažįsta ir įvardina tai kaip „krikščionybės įkultūrinimo“ gestą: „S. Yla psichologiškai apmąsto išlikimo žmogumi egzistencinius kelius ir būsenas, žmogaus dvasios spalvingumą...“¹²¹ Dvasia atsiskleidžia sudėtingose „psichologinėse padėtyse“, kurios sukrečia egzistenciją, atnaujina ir perkeičia žmogų, o tai ir yra esmiška krikščionybei. Būtent atsinaujinimas Ylos veikloje galėtų būti laikomas programiškiausia jos dalimi – atsinaujinimas, revoliucinis aktas, kova, perkeitimas reiškė dvasinės dinamikos, nuolatinės vidujybės reformos būtinybę – toks žmogus labiausiai priartėja prie savo/Kūrėjo duoto originalo.¹²²

Ylos maldų modernumą taip pat atliepia to meto filosofinė mintis – Antano Maceinos svarstymai apie maldą: „Malda apreiškia ir Dievą, ir žmogų kaip du meile sujungtus asmenis, kurie visados yra čia pat kartu be jokio nuotolio.“¹²³ Malda yra dviejų subjektų betarpiškas pokalbis, o ne subjekto ir objekto pašnekesys, centrinis religijos reiškinys.

Antano Maceinos ir Stasio Ylos intelektualinis bendradarbiavimas keitė maldos ir pačios krikščionybės supratimo Lietuvoje veidą – daugelio žmonių tikėjimas buvo grįstas dogmatinėmis žiniomis ir vyravusia tradicija, bet ne suprastu, įsisąmonintu, giliu tikėjimu. Užtikrintas tikėjimas laikytas ir laisvos valios požymiu, nepalaužiamu, nepavergiamu žmogaus orumo kriterijumi. Būtent „krikščioniškojo entuziazmo“ vedini abu mąstytojai ėmėsi veikiančiosios teologijos aktualizavimo, modernizavimo – žmogui būtinas praktinis religijos patyrimas, tikėjimo liudijimas pačiu gyvenimu, besireiškiantis čia ir dabar

¹²⁰ Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške. Kaceto pergyvenimai*, Kaunas: Šviesa, 1991 m., p. 177-178

¹²¹ *Ibid.*, p. 214.

¹²² Gediminas Mikelaitis, „Stasio Ylos ir Antano Maceinos krikščioniškojo gyvenimo atnaujinimo analitika“, Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis: t. 37, 2013, p. 29-41.

¹²³ Antanas Maceina, *Ora et labora*, Raštai: VII t., Vilnius: Mintis, 1994, p. 405.

(istorijoje, kultūroje, akimirkoje), tai ir yra modernizmo, kaip grįžimo prie krikščionybės ištakų, pastanga:

Neneigiant tad reikalo derintis „prie pasikeitusių laiko sąlygų“, kaip to pageidauja Vatikano II susirinkimas (II, 117), reikia vis dėlto pabrėžti, kad mūsų dienomis nepakanka paprasto liudijimo krikščioniškuoju gyvenimu. Mūsų dienomis, sako C. Geffre, „reikalinga žmonių, kurie pačia savo būseną įkūnytų gyvenimo prasmę ir ją peržengtų, telkdami šiam tikslui visas jėgas...“¹²⁴

Yla, būdamas veikliu kunigu, charizmatiška asmenybe, traukiančia prie savęs žmones, taip pat burdamas ir auklėdamas ateitininkiją, pasitikėdamas subtilia pedagogine intuicija ir psichologinėmis žiniomis, vedė sielovados užsiėmimus, kuriose egzistencinės būsenos: kančia, skausmas, meilė įgaudavo metaforiškus, personifikuotus, aiškiai suprantamus pavidalus, kurie poetiškai išnyra ir maldose. Svarbu pasakyti Mikelaičio išskirtą Ylos ir Maceinos kristocentriškumo principą Kristų paversti esmine atsinaujinimo figūra, dialogo partneriu, gyvu, veikiančiu žmogaus egzistenciją ir egzistencijoje.¹²⁵ Tokią deklaruotą Dievo artimumo patirtį pačiam Ylai teko išgyventi Štuthofe – tolimesnėje maldų analizėje bus matyti, kad kreipinys į Kristų dažnesnis už kitus kreipinius nei Dirsytės maldose.

3.1. Stasys Yla. Štuthofinių maldų teodicėjinė refleksija

Akivaizdu, kad literatūros teologija krikščioniškosios literatūros analizėje perima metodologinį gelmės ir Kristaus, kaip „giliosios kūrinio semantikos centrą.“¹²⁶ Tokia modernizacijos „pasekmė“ matyti ir neoromantikų kartos lietuvių literatūroje, Dievo ir žmogaus susidūrimas egzistencinėje patirtyje: kančios, neteisingumo klausimai, tampa ypatingos egzistencinės laikysenos rezultatu ir lemia „radikalų religinį atvirumą, svarbiają autentiško religinio dialogo sąlygą“¹²⁷. Jei maldą laikytume grynojo religinio dialogo su Dievu variantu, o konkrečiai – Ylos maldas, kaip poetinės kalbos bruožų turinčius tekstus, eseistinius apmąstymus, artimus literatūrai, tai toks dialogas akivaizdus ir įvykęs – metafizinė būties refleksija, simbolių, aliuzijų, išraiškingų tropų, unikalių lietuviškų motyvų (lino kančios palyginimai) vartojimas suponuoja apie įžodintą religinę-egzistencinę patirtį: „Dieviškasis Žodi, tapęs Kūnu ir gyvenęs tarp mūsų, duok, kad mūsų žodžiai nebūtų tuščios frazės, bet kaip laukų varpos, brandūs, - kad jie virstų kūnu

¹²⁴ Antanas Maceina, *Ora et labora*, Raštai, VII t. Vilnius: Mintis, p.

¹²⁵ Gediminas Mikelaitytis, „Stasio Ylos ir Antano Maceinos krikščioniškojo gyvenimo atnaujinimo analitika“, p. 32.

¹²⁶ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 314.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 315.

kūrybinėj mūsų veikloj ir gyventų tarp mūsų kaip Tavo tiesos žiburiai.“¹²⁸ Būtent krikščionybė, būdama Švento Rašto religija, „yra vidiniais saitais susijusi su žodžio tikrove ir pasižymi ypatingu santykiu su poetiniu žodžiu (Karl Rahner SJ)“¹²⁹. Abiejų autorių vartojama poetika, leksika atspindi sąmoningai sukonstruotą gyvenimo išminties, pedagogikos, psichologijos derinimą, kur aksiologinis pamatas išvien biblinis, todėl maldos ribinėje situacijoje galimos analizuoti taikant tarpdisciplininę literatūros teologijos perspektyvą.

Vienas problemiškesnių aspektų Ylos maldose – žmogaus pasitikėjimo Dievu ribų klausimas. Maldos lyrinis subjektas ir nuolankus, dvasingas, tačiau Vakaro maldoje pretenzingai kreipiasi dėl jį užgriuvusio neteisingumo svorio šitaip atspindėdamas bendruomenines nuotaikas:

Dieve, argi ilgai dar mus laikysi šitoje ilgesio ir rūpesčio buity? Ar neištiesi savo maloningosios rankos atlaisvinti mus nuo tų raiščių, kurie čia dar mus riša. Lyg Tu norėtum dar mus bandyti, Viešpatie. Tu jau vedi mus vis lengvėjančios buities keliu. Tu jau leidi megztis mūsų gražioms grįžimo viltims. Bet lyg Tu dar stebėtum mus, ar jau esame apvalytom širdim, kietai užgrūdinta valia, vienos minties ir širdies.¹³⁰

Nors maldos tonas švelnėja ir yra nudailinamas apologetinėmis nuolankumo intonacijomis: „Mes tikime, Dieve, kad Tu esi mūsų gerasis Tėvas, kuris, bandydamas savo vaikus, nesiliauja jų mylėjęs ir jais rūpinęsis.“¹³¹, tačiau sudėtingo santykio su Dievu išdavų galima rasti dar keliose vietose: „Jau vasara seniai išaušo tėviškės laukuos, ir javas baruose seniai subrendo. Kodėl gi mes, o Dieve, čia turėtume ilgiau dar likti? Kodėl mūs dvasiai bręsti tėviškės padangių būtų negana?“¹³² Arba kartotė: „Ar ilgai dar mus laikysi, Dieve, šioj buity? Argi ilgai Tu dar bandysi mus?“¹³³

Lyrinis subjektas iškelia vieną sudėtingiausių problemų – ar teikiama kančia žmogui nėra per sunki ir ar Dievo bei žmogaus pozicija tokios kančios kontekste lygiavertė? Galėtume klausti, ar kunigas, matantis nuskriaustus žmones, patiriantis blogį, koncentracijos stovykloje galėtų abejoti Dievu – vieninteliu meilės šaltiniu? Aukščiau pateikti pavyzdžiai neturėtų suklaidinti – tai taktiškai apgalvotas psichologinis-pedagoginis

¹²⁸ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 183.

¹²⁹ Dalia Čiočytė, Asta Gustaitienė, Dalia Jakaitė, Marijus Šidlauskas, *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018 m., p. 11.

¹³⁰ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 177.

¹³¹ *Ibid.*, p. 177.

¹³² *Ibid.*, p. 196.

¹³³ *Ibid.*, p. 209.

manevras, kuris Ylos bendruomenėje atliko įtraukimo į maldą ir supažindinimo su dieviškos valios, Dievo slėpiningumu funkciją. Abejonė buvo universalus, visiems kaliniams būdingas jausmas, todėl Ylai buvo svarbu atlikti savo pašaukimo misiją – palaikyti rusenančią kalinių viltį, būti Evangelijos skleidėju. Kalinių dvasinės, moralinės, fizinės būsenos įvardinimas, atspindėjimas krikščioniškoje šviesoje, apvalė nuo patiriamos beprasmybės, emocinės įtampos, esamo disbalanso. Daugelis kalinių po maldos akto tvirtindavo pasijutę geriau, tarsi nušvitę. Taigi, Ylos maldos – jautri bendruomeniškų nuojautų personalizacijos pagava, sąmoningai kreipiama į potencialų, metafizinį Dievo ir žmogaus susitikimą.

Krikščioniškosios teodicėjos klausimų sprendimas maldose programiškas ir teologinėje topikoje aiškinamas keliais būdais.¹³⁴ Pirmasis iš būdų – reliatyvus Dievo vertinimas ir jo nepažinumas: „tai, kad žmogiškuoju žvilgsniu atrodo bloga, nebūtinai yra bloga metafizinėje pasaulio prasmės plotmėje.“¹³⁵ Maldose Yla pabrėžia šį žmogaus žvilgsnio ribotumą, egzistencinį nerimą, pasitelkdamas intertekstualią gyvenimo *audeklo* alegoriją: „Mes beldžiamės į nežinios duris ir vis nerimstam. Mes tikim kiekvienu spėjimu, mes buriame, mes sapnuose ieškom savo atsakymo – mes bandom praskleisti nežinios skraistę.“¹³⁶

Skraistė, audeklas – egzistencijos ir transcendencijos riba, egzistencinio nerimo pateisinimas, „kančios refleksijos atrama.“¹³⁷ Dvigubo – šiapusinio ir anapusinio gyvenimo metafora. Gyvenimo iš *gerosios audinio pusės* nuorodų vis dėlto esama, Yla meniškai kuria žemiškosios vertikalės ir dangiškosios horizontalės jungtį, menančią idilišką namų ramybę: „Kai mūsų akys žvelgia į paskutiniuosius saulės spindulius, kai žemės spalvų audinį ir dangaus margumų skliautą nudažo auksiniai ataudai, tada, Viešpatie, prisimena mums dieviško Tavo grožio ir rimties kupini mūsų tėviškės vakarai.“¹³⁸

Taip pat maldose dažni gyvenimo teatro, Viešpaties – režisieriaus ir žmogaus – aktorius palyginimai, artimi barokinei „metafizinės teatro uždangos metaforai“¹³⁹ ir jos interpretacijai: „kaip aktorius išeiname į dienos sceną naujos mūsų gyvenimo dramos išgyventi.“¹⁴⁰ arba „Bet tikiu, kad Tu, kaip didysis mūsų gyvenimo Režisierius, padėsi man

¹³⁴ Pgl. Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 103-108.

¹³⁵ *Ibid*, p. 103.

¹³⁶ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 184.

¹³⁷ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 152.

¹³⁸ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 190.

¹³⁹ *Ibid*, p. 151.

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 193.

šiandien kurti naują tobulesnio žmogaus tipą, žmogaus brandžios minties, pasverto žodžio, ryškaus sprendimo, taurių jausmų, žmogaus, kuris nesitenkina paprasto statisto role.“¹⁴¹ Šie palyginimai kalba apie žmogaus priklausomybę nuo dieviškosios valios, tačiau norėti, kad Dievas dalyvautų žmogiškojoje egzistencijoje galima tik leidžiant jam veikti ir perkeisti egzistenciją, tai ne vienpusių santykių, bet sąmoningo priklausomumo, atsidavimo, klovimosi Dievu eksplikacija:

Bet kaip ribotos, Dieve, mūsų žinojimo galios! Kaip nevaisingos mūsų pastangos atspėti klausimą, kuris kankina mus daugiau nei gili žaizda!

Ir Tu, Viešpatie, visažinis Dieve, palieki mus šitoj buity. Tu palieki mus nežinioj, nes Tu pažįsti mus geriau, nei mes patys save.

Tu žinai, kokie silpni mes būtume prieš didžiuosius gyvenimo bandymus, jeigu iš anksto juos žinotume. Juk kaip bijome mes aukos, kaip bėgam nuo kryžiaus, tik kuris iš tolo mums vaidenas.¹⁴²

Žmogaus nežinia ir Dievo žinojimas kuria plyšį, „episteminį atstumą“, kuris skatina žmogaus suinteresuotumą domėtis Dievu – tai dar vienas krikščioniškos teodicėjinės minties interpretavimo būdas. Patiriama kančia, blogis veikia kaip sielos brandinimo substratas, dvasinio tobulėjimo sąlyga. Blogis leidžia rasti gėrio pažinimui, patyrus blogį laisvos valios savininkas turėtų rinktis gėrį. Į šią sampratą patenka anksčiau aptarta V. Franklio kančios logika – kančia turi prasmę ir veda į dvasios gilėjimo, sąmoningėjimo momentą. Yla laikosi tos pačios nuostatos, per kančią susitinkama su Dievu, kančios nepakeliamumas apmarinamas maldoje išsakyto, prašymo metu: „Tvirtybės Dieve, šioj sunkioj valandoj mes kreipiamės į Tave. Tu mums kaip motinos paglostymas kančioj, kaip gera draugo ranka nevilty – Tu, kuris vienas gali mūsų plazdančią dvasią suprasti, kurs padėti mums gali.“¹⁴³ Kančia – priartėjimas prie sukurtos pagal dievišką paveikslą savo kopijos: „Bet nūnai, kad ir išblokti iš savo padangės, kad ir daug kęsdami, mes, rodos, vėl pradėdam atgauti pirmąsį savo buitį.“¹⁴⁴ *Trauminė* patirtis koncentracijos stovykloje nesukompromitavo folklorinio rūpintojėlio įvaizdžio Ylos maldose, priešingai nei lietuvių literatūroje: „Komunistinio lietuvių tautos genocido ir tautos rezistencijos patirtis turėjo esminės įtakos literatūrinei Kristaus vizijai: gręžiamasi nuo deminutyvų poetikos („Rūpintojas“), derinamos Rūpintojėlio ir rūstumo prasmės (A. Miškinis), subjekto santykis su Kristumi įgauna Viduramžių vasalo ištikimybės Karaliui bruožų (B.

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 181.

¹⁴² *Ibid.*, p. 184.

¹⁴³ *Ibid.*, p. 189.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 191.

Krivickas).¹⁴⁵ Ylos Rūpintojėlis – sunkaus žmogiškojo kančios kelio palydovas, dvasinės atgaivos substancija, pasitikrinimas, ar neišklystama iš *Tikrojo kelio*:

Savoj kančioj atradom mes Tave, kaip drožiny smūtkelio; Tave, kaip priebėgą kietam kely, suradom mes; kaip švyturį tamsioj nakty išvydo mūsų akys... Ir nežinia, ar daugis mūs šypsotis benorėtų šiandie, ir dainomis skardenti grotinę padangę, ar daugis kibirkštį kūrybos žadinti panūstų, jei ne rimtis, kurią nūn duodi mums, jei ne viltis, kurią Tu žadini kasdien, jei ne paguoda ta, kurią tieki kaip rasą vakarinę.¹⁴⁶

Teologiniu požiūriu – viltis, kad Kristaus kančia ir prisikėlimas yra mirties ir blogio pasaulyje nugalėjimo įveika, guodžianti, bet ne ką mažiau sudėtinga koncentracijos stovyklų ir genocidų kontekste.¹⁴⁷ Nebanalaus blogio egzistavimas ir jo apmąstymas Vakarų pasaulio literatūroje – Servanteso, Šekspyro veikaluose, atskleidžia daugiaplanio ir daugiaprasmių žmogaus gyvenimo ir elgesio motyvų – gėrio ir blogio pasirinkimo laisvos valios problemišumą, kurios įtampų lauke abejonių varstomas žmogus.

Rūpintojėlio kaip Jėzaus Kristaus paveiklo interpretacijos varianto panaudojimas maldų poetikoje dažnas, liečiantis etniškumo kiltis. Bibliinių siužetų transformacija, kultūrinė Biblijos recepcija teologijoje įvardijama *inkultūracijos* terminu, kai kiekviena kultūra ir tauta skirtingai suvokia krikščionybės apraiškas. Sužmogintas, etniškas Dievo vertinimas literatūroje, mene siejamas su tautos būdo savitumu (germanų riteriškasis valdovas, lietuvių – rūpintojėlis), inkultūracijai galima priskirti ir simbolinių, karališkų įvaizdžių – rožės, lelijos (Švč. Mergelės Marijos), erškėčių (Kristaus) ir panašių meninių raiškos priemonių ar sintaksinių figūrų tekste vartojimą. Ylos poetikoje kančia įvaizdinta lino semantika (lino mūka/ kančia). Palyginimais „švelnius kaip lino žiedas“, „kaip spalų pabiros“, „kaip lino pluošto nuobiros atskirti mes nuo gyvojo Tėvynės mūs kamienu“¹⁴⁸ nusakomos skirtingos jausmų amplitudės – švelnios, trapios būties, atskirtumo, kančios momentai. Tautosakos tyrimuose lino kančia siejama su įkultūrinimo gestu, kai virsmas nuo žiedo iki pluošto, audinio įkūnija „virsmo nuo gamtos iki kultūros idėją.“¹⁴⁹ Tai atliepia Ylos atsinaujinimo, dvasinio kismo nuostatas. Bendrašaknė spalio mėnesio niūri apmirusios sielos, egzistencinio liūdesio vidinė nuotaika nusakoma žydinčio lino kontrastu: „Ir lino žiedo vasaros negalim jaust savyje kaip visi. O darganos, kaip spalų dienomis, jau

¹⁴⁵ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 316.

¹⁴⁶ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 192.

¹⁴⁷ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 107.

¹⁴⁸ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 206.

¹⁴⁹ Aelita Kensminienė, „Lino kančios motyvai lietuvių mįslėse ir kituose tautosakos žanruose“, Tautosakos darbai XXXII, 2006 m., p. 239.

plaka mūsų veidą, ir vėjai rudens šurpiai švilpauja mūsų sielose.¹⁵⁰ Vidinės būsenos poliritmija ir gamtos, darbų, švenčių cikliškumas maldose sutampa, varijuojama gamtos vaizdiniais, kurie turi ir pedagoginę prasmę – gamtos motyvai, švenčių ciklai (maldos gegužę tradiciškai skiriamos Švč. Mergelei Marijai, birželį – Kristaus Širdžiai), sutampantys su tėvynės laiku, teikia kaliniams atspirtį prieš chaotišką, belaikį, izoliuotą ir neturintį baigtinumo konclagerio erdvėlaikį, tokia patirtis sutampa su pirmųjų krikščionių tremties patirtimis, todėl Ylos moderniai kuriamo meninio maldų pasaulėvaizdžio suvokimo kulminacija tampa sąmoningai suprasta ir reflektuota, nedogmatiška, egzistencinė-religinė patirtis.

Maldose esama ir sinkretiškų pagonybės-krikščionybės jungties elementų, tikėjimo, kuris remiasi tradicija, apraiškų. Itin archajiškas maldos pasažas: „Mes norim įsijungti, Viešpatie, į Tavo vadovaujamos visos gamtos sutartinę. Mes norim su vyturiais skardenti į Tavo padanges, su aukuro dūmais savąsias aukas Tau aukoti, į Tave, kaip augalai į saulę, stiebtis.“¹⁵¹ Sutartinė, įvardžio „mes“ vartojimas rodo bendruomeniškumo poreikį, eschatologinės Dievo tautos vienetą. Sutartinė – darnus balsų skambėjimas, ritmika kuria tvarkingo, metafizinio pasaulio sambalsiškumo, simfonijos įspūdį, dieviško mikrokosmoso paralelę, galbūt net modifikuotą antikinę sferų harmonijos sampratą: „Subūrei, Dieve, mus kaip pasakų pasaulio būtis. Kaip kūnus dangiškus erdvėj įkurdinai didžiajam mūsų laikų kely. Inertiškos jėgos davei mūsų dvasiai, ir mūsų kelius paženklinai plačiuoju laisvės brėžiu.“¹⁵² Šalia plataus poetinio mosto, apibūdinančio žmogaus dvasios dialektiką, trapumo ir silpnumo ištara: „Tu žinai, kaip sunku mums Tavo vedančios rankos mostą sekti, Tavo duoto kelio gairių iš akių nepamesti, - kaip sunku įsijungti į bendro gyvenimo ansamblių, savo veiksmus suderinti su brolių veiksmis...“¹⁵³ Atskirtumo nuo savųjų nuojautų akcentavimas anaforomis „Nebus“ suintensyvina slogios patirties, apleistumo įspūdį, senojo tikėjimo sumišimo su krikščionyste persunktas Sėkminių šventės eilėraščių-maldos turinys:

Tėvynės gonkai pasipuoš berželiais virpančiais
Ir lapais nokstančiais svyraklių greit pakvips bažnyčios mūsų.
Tauta, kaip visuomet, švęs Sekmines rimty gilioj –
Tik mūsų ten nebus...
Nebus tik mūsų tenai taryt,
Nebus, kai ugnį kurs vaikai laukuos,
Kai vainikus supynę, puoš Smūtkelį seną,

¹⁵⁰ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 206.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 194.

¹⁵² *Ibid.*, p. 195.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 194.

Kai žalmarges kaišys laukų žiedais.
Nebus tik mūs tenai Sekminių rytą.
Nebus, kai motinos prašys ugnies dangaus.
Nebus, kai jos maldaus ramybės mūsų žemei.
Nebus, o Viešpatie, ten mūsų su visais.
Tiek sielvarto susitelks mūs dvasioj,
Tiek nerimo, tiek sopulio skaudaus mūs buity!
Kas guosti nūn ateis pas mus čionai,
Kas kitas, be Tavęs, Ramintojau šviesus!
Mes Tavo dvasios laukiam iš aukštai,
Kaip spindulio giedros, mes laukiam jos.
Tvirtybės ir drąšos mes prašome Tavęs,
Audroj Sekminių duoki galvas mums aukščiau!

Lyrinis subjektas kelia akis į dangų, jo optikoje – dieviško ženklų, giedros laukimas, lydimas maginio-ritualinio veiksmo projekcijos (žalmargių kaišymas žiedais, ugnies prašymas; pagoniškoji ugnis sutampa su Šv. Raštu – ugnies liežuviais, nusileidžiančiais ant apaštalu Sekminių dieną), perimtos iš tradicinės bendruomenės vyksmo. Tokia poetika nulemta XX a. katastrofų nuojautų ir būdinga Ylos amžininkų lyrikai: „Kritikų nuomone, esamos ir galimos destrukcijos kontekste ketvirtojo dešimtmečio neoromantikai išsiskiria aiškia (ir iš dalies romantine) vertybių orientacija: krikščioniškoji kultūra, patriotika, sentimentai žemdirbių kultūrai (Dievas, Tėvynė, gimtasis sodžius). Į literatūrą atėję su destrukcijos patirtimi ir su vertybių prarasties nuojauta jie iš „smulkmenų, detalių“ (J. Aistis) bando surinkti pastovumą ir prasmę turintį pasaulį.“¹⁵⁴

Maldose aiškiai matyti, kad folkloriniai, lyriniai, gamtos kraštovaizdžio elementai, kurie persipina su katalikišku punktyru, tautos savitumo, baltiškiosios kultūros ženklais rodo bandymą įsižeminti nestabilioje pasaulio sąrangoje, su atkuriamą tapatybę kartu atrasti ir metafizinę atramą. Ylai simbolinių vaizdinių, palyginimų, tropų, atspindinčių lietuvio dvasios esenciją, paieška, tapo maldos konstrukcine ašimi, būdas kalbėti apie per tūkstančius metų nutolusius biblinius pasakojimus, kurie psychologizuotai reflektuojami čia ir dabar bei atspindi ir verbalizuoja kalinių vidinių būsenų dinamiką - tikėjimo krizę, teodicėjinius priekaištus, o katastrofų kontekste tampa jautriu žmogiškosios prigimties, neretai silpnumo ir bejėgiškumo išpažinimu, dvasios apsinuoginimu.

3.2. A. Dirsytės maldos

Adelės Dirsytės maldaknygės „Marija, gelbėki mus“ (Magadanas, 1953 m.) parašyta septintaisiais Dirsytės tremties metais ir 35-aisiais Nepriklausomos Lietuvos metais, todėl

¹⁵⁴ Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006 m., p. 39.

maldynas skirtas būtent šiai iškilmei. Be šios maldaknygės tremtyje nuorašais plito maldų rinkiniai „Viešpatie, prikelpk mano tautą“, kurio tekstai, lyginant įvairius kitus nuorašus, skiriasi. Manoma, kad maldų kūrimas dėl išorinių veiksnių: kratų, perkėlimų į kitas vietas, metu buvo procesualus vyksmas. Yra išlikęs asmeninis Dirsytės maldynas, jo faksimilė. Vis dėlto, svarbiausia ir į daugiausia kalbų (iki 1963 m. buvo pasirodžiusi anglų (60 000 egz.), vokiečių (45 000 egz.), olandų (450 000 egz.), italų (10 000 egz.), ispanų, portugalų, prancūzų, lenkų, kinų kalbomis¹⁵⁵) po autorės mirties išversta Sibiro maldaknygė „Marija, gelbėki mus“, prie kurios išplatinimo Vakaruose 1959 m. prisidėjo ir pats Stasys Yla. Lietuvoje apie šį veikalą prabilta tik 1990 m. žurnale *Caritas*, o 1999 m. autorė apdovanota Vyčio kryžiaus ordinu už pasižymėjimą narsumu ir ištverme, ginant Tėvynės laisvę.

Maldynas netiesiogiai yra tapęs katalikiškos kovos prieš komunizmą simboliu - tai neįtikėtinų patirčių ir religinio mąstymo liudijimas, kuris iš pogrindžio visam pasauliui skelbė apie Sovietų Sąjungos vidinės politikos krachą: „Kas yra Lietuva ir kas joje vyksta, krikščionių pasaulis žinojo – didžiule dalimi katalikų pogrindžio spaudos dėka, kurios pradininke, viena pirmųjų kregždžių, pralaužusių geležinę uždangą, buvo „Marija, gelbėki mus“¹⁵⁶ Dvasininkas R. Grigas šiam fenomenaliai maldyno reiškiniui yra suteikęs doros moralinio imperatyvo visos lietuvių tautos mastu reikšmę:

Bet pažvelkime, kiek tai įmanoma, dabarties analizuojančiu žvilgsniu į MGM [Marija, gelbėki mus – G. K.] įtaką mūsų pačių, t.y., Lietuvos visuomenės atgimimui, savimonei, laisvės vertybių išsaugojimui. Šiuo požiūriu MGM galime laikyti katalikiškąją etinės, dorovinės kovos už laisvę (ir tautos sielą) programą, kaip 1949 m. Vasario 16-osios visos Lietuvos partizanų vadų Deklaracija buvo teisėtos besipriešinančio krašto valdžios politinė programa. MGM maldų tekstuose labai aiškiai sudėlioti esminiai akcentai, kas siektina, ko vengtina, kur ir kokios paramos ieškotina, kad kilni laisvė sugrįžtų į Lietuvą, o smurtinę nelaisvę pakeltume oriai ir išliktume laisvi savo dvasia. [...]

MGM puslapiuose užkoduota Tautos išsilaisvinimo vizija: **į laisvę (tautos atgimimą, valstybingumą, teisingumo atstatymą) – per ištikimybę Dievui (tai yra, per lietuvių dorą).**¹⁵⁷

Būtent doros, nekerštaujančios, eschatologinės Dievo tautos paralelės režius galima matyti Dirsytės maldų poetikoje. Maldynas, apimdamas gilius religinius turinius, liudija sudėtingą visos tautos ir jos istorijoje būtį – solidarumą, kančią, laisvės ir orumo, skaistumo svarbą, vidines blogio ir gėrio batalijas. Šios maldos – kontempliatyvus

¹⁵⁵ Nerijus Pipiras, „Viltis tamsoje: Dievo tarnaitė, kankinė Adelė Dirsytė“, per internetą <https://www.magnificat.lt/viltis-tamsoje-dievo-tarnaite-kankine-adele-dirsyte/>.

¹⁵⁶ Roberto Grigo pranešimas Adelės Dirsytės šimtmečio minėjime Kaune, „Maldaknygė „Marija, Gelbėki Mus“ ir Lietuvos išsilaisvinimas“, 2009-04-19, per internetą <http://www.kolyma.lt/zmones/dirsyte-adele/adele-dirsyte-robotas-grigas.php>.

¹⁵⁷ *Ibid.*

ontologinis Dievo ir išbandomo žmogaus jungties rezultatas. Pačios Dirsytės gyvenimo kontekste – brandžiausios autorefleksijos ir meditacijos apie Dievo dalyvavimą žmogaus, tautos egzistencijoje metafizinė apraiška, kankinystės viršūnė: „Meditacijai tampant kontempliacija, įvyksta paradoksalus ontologinis virsmas: transcendencija, Begalybė, įsikuria žmogaus viduje, imanencijoje. Šis virsmas atveria dieviškosios Tikrovės slėpinius ir mūsų esaties gelmes, sukuria tikrąją tapatybę, naująjį „aš“, vedamą Dievo valios „balso“.“¹⁵⁸ Taigi maldų kalbinės struktūros demonstruoja ypatingą, intensyvią religinę mąstymą, ženklina žmogiškosios egzistencijos patirties.

3.3. Ylos ir Dirsytės maldų lyginamoji analizė

Lyginant maldų poetiką, pastebimos bendros Ylos ir Dirsytės maldų tematinės gijos: malda už priešus, skriaudėjus, tėvynės laisvės ir kančios apmąstymai. Dirsytės maldos, mažiau psychologizuotos, trumpesnės savo apimtimi, nuolankesnio tono, tradicinės kompozicijos, išlaikyta Valandų liturgijos struktūra, apmąstomos Kristaus kančios stotys, taip pat yra pavienių maldų Šv. Kazimierui, Šv. Ananui, Jonui Krikštytojui ir kt. Akivaizdu, kad Dirsytė bandė maldas atkurti sistemiškai, imituodama klasikinius to meto maldynus ir stengėsi kuo labiau priartėti prie tradicinės formos, struktūros. Maldos skirtos ne tik bendruomeninei, bet ir asmeninei išpažinčiai, pašnekesiui su Dievu.

Štuthofinės Ylos maldos – labiau interpretacinės bendruomenės nuojautų padiktuoti ir jai kuriami paskiri viltingi tekstai, artimesni poezijai, taip pat skiriasi abiejų autorių kreipiniai – Ylos maldose dažnesnis kreipimasis, sušukimas į Viešpatį, Dievą neretai reiškiamas įvardžiais ir vaizdingais palyginimais, epitetais ir tekstuose dažnai varijuoja („kosminis magnetas“, „saulė“, „Vadovas“, „Režisierius“, „visažinantis Dievas), Dirsytės kreipiniai nuosaikesni, tradiciniai, daugiau variantiško kreipiantis į Dievo motiną – vidinį teksto adresatą, formulės artimos litanijai („Skausmingoji Motina“, „Kankinių Karaliene“, „Marija, nuliūdusių linksmintoja“). Maldos kreipinys, sušukimas būtinas maldos dėmuo: „subjekto malda įmanoma tik per šauksmą, patirčių įvardijimą, o maldos

¹⁵⁸ Rolandas Bartkus, „Kontempliatyvus išbudimas – giliausia tikrovės atvertis“, Soter: religijos mokslo žurnalas, 2010, Nr. 36(64), p. 7.

kalboje aiškiai girdima istorinė atmintis.“¹⁵⁹ Per skaudžią asmeninę religinę, egzistencinę patirtį atsiveria bendruomeninės patirties, dramatiškos ištremtos tautos istorijos klodai.

„Marija, gelbėki mus“ maldyno pavadinimas, išreikštas kreipiniu į Mergelę Mariją, nusako tam tikrą maldų tematinį kodą – nors maldų esama ir kitiems šventiesiems, Marijos vaidmuo yra centrinis ir siejamas su Tėvynės laisvės, tautos išganymo idėjomis, Lietuvos – Marijos žemės mitologema. Marija Dirsytės tekstuose veikia kaip Dievo bendradarbė, *Visų Malonių Tarpininkė*: „Nuvargom, apmirė mūsų jausmai, sustingo širdys, nebesusigaudom savo mintyse. Marija Malonės Pilnoji, Tu Visų Malonių Tarpininke, sugraudinta širdimi keliame į Tave savo maldavimo rankas: atgaivink mus, sakyki mums, ko trokšta iš mūsų numylėtas Sūnus, mes norime visiškai paklusti Jo valiai.“¹⁶⁰ Šiose eilutėse išreikšta intensyvi dvasinio kelio prasmės paieška itin sunkiu Dirsytės tremtyje – iš proto vedančių kankinimų periodu. Esama ir Marijos kulto nuorodų, kurios teologijoje aiškinamos *per Mariam ad Jesum* (per Mariją prie Jėzaus) samprata. Marija – išklausanti, guodžianti, suprantanti vargus, užtarianti ir niekada nepaliekanti figūra, atliekant ne tik Jėzaus, bet ir visos žmonijos motinos vaidmenį. Katekizme Marija laikoma eschatologine Bažnyčios ikona: „Kaip danguje jau pašlovinta kūnu ir siela Jėzaus Motina yra būsimajame amžiuje atbaigsimos Bažnyčios paveikslas ir pradžia, taip šioje žemėje, kol ateis Viešpaties diena (plg. 2 Pt 3, 10), ji šviečia keliaujančiajai Dievo tautai kaip tikros vilties ir paguodos ženklas.“¹⁶¹ Marija, *Stabat Mater*, maldose nuolankumo ir meilės idealas – būdama prie Kryžiaus ji nė karto nesusvyruoja ir nesuabejoja Dievo valia. Būtent tokia patirtis atliepia kankiniškąsias tremtinių patirtis, reiškiamomis dangaus kūnų paralele, kelrodžio šviesos šaltinio žibinto įvaizdžiu: „Du žibintai – saulė ir mėnuo – mylimiausias Sūnus ir Kilniausioji Motina susitinka išganymo kely. Dvi širdys išgyvena visą kančią, skausmo kartumą, dvi širdys yra jautriausios mūsų vargui, nelaimėms. [...] Skausmingoji Motina, padėki mums suprasti dabartinio vargo esmę. Padėk mums greitai sugrįžti į Tavo numylėtą žemę ir kiekvienam atrasti kelią į laimingą amžinybę.“¹⁶²

Laisvos vidujybės ir sugrįžimo į tėvynę viltis, bendra abiem autoriams, turi dvimatį vaizdą – viena vertus, tai išsilaisvinimo iš fizinės ir moralinės kančios gniaužtų koncentracijos stovyklos ribose turint amžinojo gyvenimo viltį, anapusinės tėvynės, Rojaus

¹⁵⁹ Dalia Jakaitė, „Šiuolaikinė krikščioniškoji poezija: šventumo ir etikos horizontai“, monografijoje Dalia Čiočytė, Asta Gustaitienė, Dalia Jakaitė, Marijus Šidlauskas, *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra*, p. 94.

¹⁶⁰ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsyte: gyvenimas ir darbai*, p. 387.

¹⁶¹ Dogminė konstitucija apie Bažnyčią LUMEN GENTIUM, III skyrius, Nr. 68, per internetą https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/lumen-gentium#s68

¹⁶² Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsyte: gyvenimas ir darbai*, p. 369.

plotmės vaizdas, kita vertus – tai sugrįžimo į Lietuvą viltis ir troškimas. Laisvos valios refleksijoje Yla pabrėžia esamos patirties vertę ir jos išsaugojimo būtinybę – sugrįžus į laisvę puoselėti teisingo ir doro gyvenimo koncepciją, nepamiršti patirtos kančios: „Leisk, kad slaptomis pasėta į mūsų širdis Tavo gėrio sėkla nebūtų pigiai išžarstyta vėjų, kurie laisvėje mus sutiks. Leisk, kad nebūtume tie nedėkingi vaikai, kurie užmiršta sunkiose dienos patirtas geradarybes.“¹⁶³

Dirsytė taip pat iškelia doros, skaisčios Tautos ateities svarbą, tauta – katalikiškos bendruomenės dalis, eschatologinis vienetas: „Šv. Šeima, saugoki ir globoki mūsų namų skaistumą veržimąsi į tikrąją Tiesą, apsaugoki mūsų Tautos rūmą nuo visokio blogio, o mums, vargo vaikams, leiski nors sapne pabuvoti Tėvynės žemėje su savaisiais. Amen.“¹⁶⁴ Kaip ir Ylai, svarbus perkeitimo, atnaujinimo veiksmas tiek individo, tiek tautos kontekste, atsisakoma savo egoistinės būties: „Maldauju Tave, Išganytojau, pakeiski visą mano būtybę, padaryk iš savanaudės, savimi susirūpinusios, paskendusios kasdienybė užjaučiančia kitus, padedančia kitiems. [...] Pakeisk mano ir mano Tėvynės veidą.“¹⁶⁵

Dirsytės maldose ryškus asmeninio pasiaukojimo už Lietuvos ir artimųjų laisvę kankinystės leitmotyvas, to nerastume Ylos maldose: „Viešpatie, daryk, ką nori su manimi, tik pasigailėk mano Tautos ir mylimųjų.“¹⁶⁶ Maldos lyrinis subjektas nedrįsta pretenzingai lyginti savo kančios su Kristaus auka ir savo būtį suvokia kaip išbandymų gryninamą sielos kelią:

Dangaus Tėve, sutvėrei mus didžiai laimei, meldžiu su visišku nusižeminimu, veski mane į ją, kaip Tau tinka: per bedugnes, per šalčius... Aš visur eisiu, tik rodyk man kelią. Viešpatie Jėzau, viską paaukojai mūsų išganymui, visą gyvenimo kartumą išgėrei, kad mus pamokytumei. Išrinkai ir man kančios kelią, ilgesio ir visko netekimo dalį, sustiprink joje mane. Šv. Dvasia, apšvieski mane pagundų ir tamsos valandoj, kad nepaklyščiau, kad klaidoje negyvenčiau!¹⁶⁷

Jei Ylos maldos skambėjo su teodicėjinio priekaišto intonacijomis, Dirsytės maldose tik skausmingas pagalbos ir gailestingumo prašymas: „Gaivintojau, kalbėki, ką nori pasakyti per šiuos žmones, tomis sąlygomis, tuo laikotarpiu. Jėzau, maldauju sutrumpinti tą bandymų laiką mums, manims ir mano išvargusiai Tautai.“¹⁶⁸

Žmogaus kančia abiejų autorių tekstuose turi gimtosios nuodėmės foną, kančios samprata panaši – tai patirties gilėjimo ženklas, išbandymų terpė, tačiau blogio esama

¹⁶³ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 178,

¹⁶⁴ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, p. 348.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 353.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 365.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 351.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 351.

žmogaus viduje, tai reikia keisti, lyrinis subjektas atviras sąžinės sąskaitai ir suvokia, kad nuodėmė suteršia: „Išganytojau, paniekinau Tavo kančią, Tavo troškimus, Tavo meilę, pasmerkiau save, pasidariau giliai nelaiminga.“¹⁶⁹ Atraminės šv. Augustino, Tomo Akviniečio mintys apie blogį „kaip gėrio stoką, neturinčią pozityvaus šaltinio.“¹⁷⁰ Ylos ir Dirsytės maldų turiniuose išsprendžiama maldos už priešą pagal nukryžiuoto Kristaus ant Kryžiaus maldos analogiją „Tėve, atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro.“ (*Lk 23,34*) : „Mes trokštame teisybės, Viešpatie, prisimindami šiandien tuos mūsų brolius, kurie mirė teisybės kankinių mirtimi. Te jų nekaltos gyvybės auka išperka neteisybę tų, kurie nežino, ką daro.“¹⁷¹ Ši malda artimesnė esė žanrui, kur apmąstoma Dievo teisybė prieš žmogaus neteisingumą. Dirsytė nenutolsta nuo tradicinio maldos žanro ir apsvarstydama Jėzaus kančią nevengia tiesioginių Šv. Rašto citatų: „Neteiskite, kad nebūtumėte teisiami.“ Aš teisiu, smerkiu, pajuokiu, tyčiojuos, pykstu, keikiu, kerštą nešiojuos, išpasakoju kitų ydas, paslaptis...Taisykime viską tik gerumu. Meilė – geriausia mokytoja. [...] Jėzau, pasigailėk smerkėjų, neteisingų teisėjų. Apsaugok nuo brovimosi į kitų reikalus...“¹⁷² arba „Viešpatie, pasigailėk ir tų, kurie mus persekioja ir kankina, duoki ir jiems pažinti savo meilės saldumą.“¹⁷³ Meldžiamasi už skriaudžiančiuosius, nes jie savo egzistencijoje patys nuskriausti, nepatyrę meilės. Būtent meilės artimui ir meilės žmogui, nepaisant jo kaltumo, yra aukštesnės būties pakopos siekiamybė.

¹⁶⁹ Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, p. 360.

¹⁷⁰ Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, p. 105.

¹⁷¹ Stasys Yla, *Žodžiai iš Dievų miško*, p. 201.

¹⁷² Mindaugas Bloznelis, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, p. 365-366.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 349.

Išvados

Adelės Dirsytės laiškuose ir maldose aptinkamas religinio mąstymo būdas, kuris leidžia analizuoti tekstus pasitelkiant tarpdisciplininės literatūros teorijos perspektyvą. Svarbu, kad Dirsytė teologinę topiką savo tekstuose vartojo sąmoningai, todėl išskiriami eschatologijos, teodicijos ir teopoetikos aspektai, kurie apima giliausios egzistencinės Dievo patirties problemą ribinėse situacijose.

Viktoro Franklio logoterapijos ir egzistencinės analizės mokslas leidžia matyti A. Dirsytės tekstus psichologiniu požiūriu ir prasmės klausimo kontekste derinti teologinę perspektyvą. Žmogus nėra tik mechanizuotas savo instinktų ir jų sąveikos konstruktas, bet atsakingos, sąmoningos būties savininkas. Atsakingos būties, laisvos valios ir prasmės įgyvendinimas bendras teologijos ir logoterapijos objektas. Dirsytės vidinės laisvės intriga atsispindi jos aktyvioje dvasinėje veikloje – politinės valdžios institucijos, matydamos nepalaužiamą, rezistencinę Dirsytės valią ir veiklą, ėmėsi kankinimo priemonių, kurios buvo bevaisės, ir, nepaisant mirties, baigėsi visišku gyvenimo prasmės per mirtį triumfu.

Dirsytės maldas ir laiškus galima vertinti iš logoterapijos pozicijų kaip ne tik prasmės ieškančios individualybės išsirašymo reabilitacinį veiksma, bet kaip per kančią įgyjamos gilios dvasinės, metafizinės patirties ir prasmės. Adelė Dirsytė savo veikimu iš esmės įgyvendina visas logoterapijos sąlygas, kurios jima išsekusio, nusivylusio, gyvenimo prasmę prarandančio artimojo reabilitaciją. Trys kertinės vertybės, įprasminančios žmogaus gyvenimą logoterapijos požiūriu: kūryba (maldų rašymas, mokymasis, teatralinių pasirodymų rengimas), išgyvenimai (meilė, atgaila, grožis, dvasinė estetika) ir nuostatos (moralinės, dvasinės laikysenos) tampa tremtinės rezistencijos ir atsparumo režimui, nusikaltimui prieš žmogiškumą, įrodymu.

Kančios kaip dvasinio tobulėjimo sąlygų suvokimas bendras tiek Dirsytės, tiek Ylos tekstams. Tremtis suvokiama ne kaip trauminė patirtis, bet kaip terpė rasti transcendencijai, dvasinio gilėjimo erdvė, todėl religinė tremties įveika įmanoma tik priėmus gyvenimą kaip dovaną, duotybę. Ylos maldose dvasia atsiskleidžia sudėtingose „psichologinėse padėtyse“, kurios sukrečia egzistenciją, atnaujina ir perkeičia žmogų, o tai ir yra esmiška krikščionybei. Būtent atsinaujinimas Ylos veikloje programiškiausia kūrybos dalis – revoliucinis aktas, kova, perkeitimas reiškė dvasinės dinamikos, nuolatinės vidujybės reformos būtinybę – toks žmogus labiausiai priartėja prie savo/Kūrėjo duoto originalo.

Ylos maldų kontekste koncentracijos stovyklos kalinio dievoieška pažymėta teodicėjinio skundo figūromis, inkultūruoto Rūpintojėlio įvaizdžiu, tradiciniais, folkloriniais, lyriniais, gamtos kraštovaizdžio elementais, kurie persipina su katalikišku punktyru, tautos savitumo, baltiškiosios kultūros ženklais ir rodo bandymą išizeminti nestabilioje pasaulio sąrangoje, su kalboje atkuriamą tapatybę kartu atrasti ir metafizinę atramą. Psichologinių būsenų atspindėjimas ir teodicėjinių klausimų svarstymas parodant pozityviają, nenuspėjamą Dievo plano pusę pasitelkiant gyvenimo audeklo metaforą, parodo pastangą išlaikyti kalinių viltį ribiniu momentu.

Dirsytei gyvenimo estetizavimas tremtyje, laiškuose yra įsisąmoninto krikščioniškojo gyvenimo meno eksteriorizacija. Gyvenimo estetika turi tiesioginį santykį su gyvenimo tęstinumu po mirties, krikščioniškąja eschatologija, todėl gerėjimasis estetiniais objektais kartu yra ir veržimasis iš materijos varžtų. Maldų poetika nuosaikesnė, mažiau psychologizuota nei Ylos, ryškus asmeninio pasiaukojimo už Lietuvos ir artimųjų laisvę kankinystės leitmotyvas.

Adelės Dirsytės tekstuose esanti religinė patirtis, reiškiamą meninio mąstymo formomis, demonstruoja žmogaus gyvenimo pilnatvę, vidinį taurios dvasios polėkį nepaisant sudėtingų, nežmoniškų tremties sąlygų. Dvasinio veikimo galios šaltiniu tampa vidinių resursų analizė, kuri susijusi su pirmine namų jausmo patirtimi; nuolatinė autorefleksija, laikymasis moralinių nuostatų; dvasinio dialogo ir metafizinės atverties aukštesniam tikslui pastanga apvalo nuo neteisingumo, blogio, patiriamo smurto ir telkia atgailai, leidžia matyti gerį, šviesą, jausti žmogaus sielos grynumą ir originalumą.

Literatūra

1. Anušauskas Arvydas, Banionis Juozas, Bauža Česlovas, *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005.
2. Baločkaitė Rasa, „Po tamsos: Viktoro Franklio prasmės imperija”, per internetą <<http://www.satenai.lt/2018/10/01/po-tamsos-viktoro-franklio-prasmes-imperija/>>
3. Bartkus Rolandas, „Kontempliatyvus išbudimas – giliausia tikrovės atvertis“, Soter : religijos mokslo žurnalas, Nr. 36(64), 2010.
4. Blaževičius Kazys, „Tebus pašlovinti nenusilenkę prieš netiesą”, per internetą <<http://www.kolyma.lt/zmones/dirsyte-adele/apie/Dirsyte-XXIa-20090417.htm>>
5. Bloznelis Mindaugas, *Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai*, Vilnius: Katalikų akademijos leidykla, 2003.
6. Butkus Vigmantas, „Dangiškosios globėjos figūra: Šiluvos Marija XX a. Lietuvių literatūroje“, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, T. 36, Vilnius, 2012
7. Čiočytė Dalia, Gustaitienė Asta, Jakaitė Dalia, Šidlauskas Marijus, *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
8. Čiočytė Dalia, *Literatūros teologija: teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
9. Daujotytė Viktorija, *Mažoji lyrikos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
10. Dermot A. Lane, *The Experience of God: An Invitation to Do Theology*, New York: Paulist, 1981.
11. Dirsytė Adelė, *Jūs manieji*, Kaunas: Atmintis, 2000.
12. Dogminė konstitucija apie Bažnyčią LUMEN GENTIUM, III skyrius, Nr. 68, per internetą <https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/konstitucijos/lumen-gentium#s68>
13. Eretas Juozas, „Tremtis – prakeiksmas ar uždavinys?“, Britanija: „Šaltinėlis”, 1963.
14. Frankl Emil Viktor . „Žmogus prasmės akivaizdoje“, žurnalas „Metai”, Nr. 4, 2009.
15. Frankl Emil Victor, *Žmogus ieško prasmės*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2016.
16. Frankl Victor , *Sielogyda. Gydytojo rūpestis siela*, Vilnius: Vaga, 2008.
17. Frankl Victor, *Nesąmoningas Dievas*, Vilnius: Vaga, 2000.
18. Grigas Robertas pranešimas Adelės Dirsytės šimtmečio minėjime Kaune, „Maldaknygė „Marija, Gelbėki Mus” ir Lietuvos išsilaisvinimas“, 2009-04-19, per

- interneta <http://www.kolyma.lt/zmones/dirsyte-adele/adele-dirsyte-robertas-grigas.php>.>
19. Ivanauskas Stasys, Muzikevičienė Danutė „Atidavusi save kaip auką”, per internetą < <http://www.kolyma.lt/zmones/dirsyte-adele/apie/Dirsyte-XXIa-20040917.htm>>
 20. Ivoškuvienė Regina, „Logoterapija”, per internetą, <<https://www.vle.lt/Straipsnis/logoterapija-17339>>.
 21. Juozevičiūtė Vilma, „Adelė Dirsytė”, per internetą < http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/04/201404_dirsyte_biogr.pdf>
 22. Kavaliauskas Česlovas, *Eschatologija žmogui ir pasauliui*, Vilnius: „Edukologija“, 2011
 23. Kensminienė Aelita, „Lino kančios motyvai lietuvių mįslėse ir kituose tautosakos žanruose“, Tautosakos darbai XXXII, 2006 m.
 24. King Heather, „Servant of God Adele Dirsyte”, per internetą < <https://www.catholiceducation.org/en/faith-and-character/faith-and-character/servant-of-god-adele-dirsyte.html> >
 25. Končius Andrius, „Adelė Dirsytė – kankinė, kurią už kunigų ir vienuolių matė popiežius”, per internetą <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-09-26-adele-dirsyte-kankine-kuria-kuniguose-ir-vienuoliuose-mate-popiezius/172029>>
 26. Lewis Clive Staples, *Kančios problema*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006
 27. Maceina Antanas, *Ora et labora*, Raštai, VII t. , Vilnius: Mintis, 1994.
 28. Maciukaitė Vytautė „Dievo vardo galia ir šventumas“, žurnalas „Artuma“ 2014 m., Nr. 1, per internetą <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-02-11-vytaute-maciukaite-dievo-vardo-galia-ir-sventumas/113651>.>
 29. Mikailaitė Ona, „Adelė Dirsytė: sibiro maldaknygės autorė”, per internetą < <http://laiskailietuviams.lt/index.php/1999m-10-lapkritis/8857-adele-dirsyte-sibiro-maldaknyges-autore>>
 30. Mikelaitis Gediminas, „Stasio Ylos ir Antano Maceinos krikščioniškojo gyvenimo atnaujinimo analitika“, Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis: t. 37, 2013.
 31. Mikelaitis Gediminas, *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
 32. Navickaitė Dominyka, „ Adelė Dirsytė – dvasinės stiprybės mokytoja”, per internetą < <http://8diena.lt/2018/05/04/adele-dirsyte-dvasines-stiprybes-mokytoja/>>

33. Pipiras Nerijus, „Viltis tamsoje: Dievo tarnaitė, kankinė Adelė Dirsytė“, per internetą <<https://www.magnificat.lt/viltis-tamsoje-dievo-tarnaite-kankine-adele-dirsyte/>>
34. Pokorska-Iwaniuk Monika, „Laiškai iš tremties – ryšių, ilgesio ir prisirišimo prie tradicijos simboli“, *Acta litteraria comparativa*, Nr. 7, 2015.
35. Politinės kalinės, „Adelės Dirsytės mirties 50-mečiui“, per internetą <<http://www.kolyma.lt/zmones/dirsyte-adele/apie/Dirsyte-XXIa-20050325.htm>>
36. Ramonas Arvydas, *Krikščioniškoji eschatologija: doktrina apie mirtį ir paskutiniuosius dalykus*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2016.
37. Speičytė Brigita, *Poetinės kultūros formos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012
38. Šventasis Tėvas Pranciškus, Enciklika LAUDATO SI' apie rūpinimąsi bendraisiais namais, per internetą, <<https://eis.katalikai.lt/vb/popieziai/pranciskus/enciklikos/laudato-si#i39-a>>
39. Tamošaitis Regimantas, „Intriguojanti ideologinės kontrolės istorija“, *Colloquia*, Nr. 43, 2019
40. Tūtlytė Rita, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006
41. Yla Stasys, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške. Kaceto pergyvenimai*, Kaunas: Šviesa, 1991
42. Yla Stasys, *Žodžiai iš dievų miško: pamokslai, paskaitos, maldos. Štuthofas, 1943-1944*, Vilnius: Odilė, 2018

Santrauka

Šiame rašto darbe, pasitelkiant literatūros teologijos teoriją ir taikant teksto analizės bei logoterapijos metodinę prieigą, analizuojami tremtinės, pedagogės, pasaulyje paplitusio maldyno „Marija, melski už mus“ autorės Adelės Dirsytės laišakai ir maldos.

Adelės Dirsytės tremties laikotarpio tekstai, ligšiol netyrinėti, yra svarbus literatūrologinis šaltinis: jie turi literatūrinės vertės. Be to, šis tyrimas A. Dirsytės tekstus parodo greta Stasio Ylos maldų (tyrinėtų dr. Gedimino Mikelaičio) ir išryškina abiejų XX a. totalitarinių režimų sąšaukas: nacizmo ir rusų komunizmo.

Darbe pasitelkiama literatūros teologijos teorinė prieiga, taikomi klasikiniai teksto analizės ir interpretacijos metodai bei psichologinis logoterapijos metodas (Viktor Frankl).

Adelės Dirsytės laišakai ir maldos atskleidžia sudėtingą tremties kasdienybę, ženklina žiaurių politinių realių – totalitarinio okupanto agresijos, – ir žmogaus pastangas nepasiduoti destrukcijos pasauliui ir pasižymi vidinės įtampos dinamikos ir psichologinėmis būklėmis. Tokia egzistencinė patirtis aptinkama tekstuose kaip religinė ir reiškia savitu meniniu mąstymu. Šio darbo tikslas yra pažvelgti į Adelės Dirsytės tremtyje parašytus tekstus teoriniu literatūros teologijos žvilgsniu, kuris leidžia laiškų ir maldų nurodomą egzistencinę patirtį interpretuoti kaip vadinamąją *patirties teologiją*.

Adelė Dirsytė savo veikimu iš esmės įgyvendina visas logoterapijos sąlygas, kurios jima išsekusio, nusivylusio, gyvenimo prasmę prarandančio artimojo reabilitaciją. Trys kertinės vertybės, įprasminančios žmogaus gyvenimą logoterapijos požiūriu: kūryba (maldų rašymas, mokymasis, teatralinių pasirodymų rengimas), išgyvenimai (meilė, atgaila, grožis, dvasinė estetika) ir nuostatos (moralinės, dvasinės laikysenos) tampa tremtinės rezistencijos ir atsparumo režimui, nusikaltimui prieš žmogiškumą, įrodymu.

Kančios kaip dvasinio tobulėjimo sąlygų suvokimas bendras tiek Dirsytės, tiek Ylos tekstams. Tremtis suvokiama ne kaip trauminė patirtis, bet kaip terpė rasti transcendencijai, dvasinio gilėjimo erdvė, todėl religinė tremties įveika įmanoma tik priėmus gyvenimą kaip dovaną, duotybę. Ylos maldose dvasia atsiskleidžia sudėtingose „psichologinėse padėtyse“, kurios sukrečia egzistenciją, atnaujina ir perkeičia žmogų, o tai ir yra esmiška krikščionybei.

Adelės Dirsytės tekstuose esanti religinė patirtis, reiškia meninio mąstymo formomis, demonstruoja žmogaus gyvenimo pilnatvę, vidinį taurios dvasios polėkį nepaisant sudėtingų, nežmoniškų tremties sąlygų. Dvasinio veikimo galios šaltiniu tampa vidinių resursų analizė, kuri susijusi su pirmine namų jausmo patirtimi; nuolatinė

autorefleksija, laikymasis moralinių nuostatų; dvasinio dialogo ir metafizinės atverties aukštesniam tikslui pastanga apvalo nuo neteisingumo, blogio, patiriamo smurto ir telkia atgailai, leidžia matyti gerį, šviesą, jausti žmogaus sielos grynumą ir originalumą.

Summary

This paper job analyses the letters and prayers of Adele Dirsyte (1909-1955), pedagogue, exile and one of the world-famous prayer "Mary, save us" author. Literary theology allows the interpretation of existential experience which reveals in letters and prayers as so-called experiential theology. Adele Dirsyte's texts from the period of exile, which have not been studied so far, are an important literary source: they have literary values. In addition, this research shows A. Dirsyte's texts next to Stasys Yla's prayers (researched by Dr. Gediminas Mikelaitytis) and highlights both twentieth-century the vocations of totalitarian regimes: Nazism and Russian Communism.

The work uses the theoretical approach of literary theology, classical methods of text analysis and interpretation, and the psychological method of logotherapy (Viktor Frankl).

Adelè Dirsyte's letters and prayers reveal the complex daily life of exile, marked by the cruel political realities - the aggression of the totalitarian occupier - and man's efforts not to succumb to destruction to the world, and are characterized by the dynamics and psychological states of internal tension. Such existential experience is found in the texts as religious and expressed in a peculiar artistic way of thinking. The aim of this work is to look at the texts written by Adelè Dirsyte in exile from the theoretical point of view of literary theology, which allows to interpret the existential experience indicated by letters and prayers as the so-called theology of experience.

With her action, Adelè Dirsyte basically implements all the conditions of logotherapy, which include the rehabilitation of a exhausted, frustrated, life-losing loved one. Three core values that make human life meaningful in terms of logotherapy: creativity (prayer writing, learning, theatrical performance), experiences (love, repentance, beauty, spiritual aesthetics) and attitudes (moral, spiritual attitudes) become exile resistance and resistance to crime, crime humanity, as proof.

The understanding of suffering as a condition of spiritual development is common to both Dirsyte's and Yla's texts. Exile is perceived not as a traumatic experience, but as a medium to find transcendence, a space for spiritual deepening, so the religious overcoming of exile is possible only by accepting life as a gift, a gift. In Yla's prayers, the spirit is revealed in the complex "psychological situations" that shake existence, renew and transform man, which is essential to Christianity.

The religious experience in Adele Dirsyte's texts, expressed in forms of artistic thinking, demonstrates the fullness of human life, the inner flight of a noble spirit in spite

of the difficult, inhuman conditions of exile. The source of the power of spiritual functioning becomes the analysis of internal resources that is related to the initial experience of feeling at home; constant self-reflection, adherence to moral attitudes; the effort of spiritual dialogue and metaphysical openness to a higher goal cleanses from injustice, evil, experienced violence and concentrates on repentance, allows to see goodness, light, to feel the purity and originality of the human soul.